

Møre og Romsdal Revisjon IKS

Møre og Romsdal fylkeskommune

Svart arbeid, arbeidslivskriminalitet og sosial dumping

Krav om lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger i bygg- og anleggskontrakter og renholdskontrakter

Møre og Romsdal Revisjon IKS

Forvaltningsrevisjonsrapport nr. 7 | 2018

Møre og Romsdal Revisjon IKS er et interkommunalt selskap eid av Aukra, Eide, Fræna, Gjemnes, Molde, Nesset, Rauma, Sunndal, Vestnes, Kristiansund, Smøla, Halså, Surnadal, Rindal, Averøy, Tingvoll, Aure og Møre og Romsdal fylkeskommune. Selskapet utfører regnskapsrevisjon, forvaltningsrevisjon og selskapskontroll for eierkommunene. Selskapet ble etablert 1.2.2017.

Tidligere gjennomførte forvaltningsrevisjoner fra Møre og Romsdal Revisjon IKS:

1. Mai 2017	Etikk og habilitet	Kristiansund kommune
2. Mai 2017	Vedlikehold av skolebygg	Møre og Romsdal fylkeskommune
3. Juni 2017	Eiendomsforvaltning, anbudshåndtering og bygge- og anbudsledelse	Fræna kommune
4. Aug. 2017	Den kulturelle skolesekken	Møre og Romsdal fylkeskommune
5. Sep. 2017	Helsestasjon og skolehelsetjenesten	Vestnes kommune
6. Sep. 2017	Fylkesveg	Møre og Romsdal fylkeskommune
7. Sep. 2017	Ressursstyring og bruk av overtid i den videregående skole	Møre og Romsdal fylkeskommune
8. Nov. 2017	Opplæringstilbudet til minoritetsspråklige elever	Møre og Romsdal fylkeskommune
9. Nov. 2017	Vedlikehold av kommunale bygg	Rindal kommune
10. Nov. 2017	Overtid ved fagskolene	Møre og Romsdal fylkeskommune
11. Nov. 2017	Forvaltning, drift og vedlikehold av utleieboliger	Molde kommune, Molde Eiendom KF
12. Des. 2017	Bosetting og integrering av flykninger med særlig vekt på barn og unge	Sunndal kommune
13. Des. 2017	Rådmannens internkontroll for registrering, iverksetting og oppfølging av politiske vedtak	Surnadal kommune
1. Jan. 2018	Etikk, habilitet og varsling	Smøla kommune
2. Feb. 2018	Innkjøp og offentlige anskaffelser	Rauma kommune
3. Feb. 2018	Nordøyvegen – organisering, styring, kontroll og rapportering	Møre og Romsdal fylkeskommune
4. Feb. 2018	Offentlige anskaffelser	Aukra kommune
5. Apr. 2018	PP-tjenesten	Eide, Fræna og Gjemnes kommuner
6. Apr. 2018	Arbeidsmiljø og ledelse	Averøy kommune

Forord

Møre og Romsdal Revisjon IKS har utført denne forvaltningsrevisjonen i henhold til bestilling i kontrollutvalgets vedtak 44/17.

Forvaltningsrevisjon er en lovpålagt oppgave som kontrollutvalget har ansvar for å se til at blir gjennomført. Forvaltningsrevisjon er hjemla i KommuneLOVA § 77 nr. 4 og § 78 nr. 2, jf. forskrift om kontrollutvalg kapittel 5 og forskrift om revisjon i kommuner og fylkeskommuner kapittel 3. I kommuneLOVA er forvaltningsrevisjon definert som systematiske vurderinger av økonomi, produktivitet, måloppnåelse og virkninger ut fra kommunestyret sine vedtak og forutsetninger.

Rapporten summerer opp resultatene fra Møre og Romsdal Revisjon IKS sin undersøkelse «Svart arbeid, arbeidslivskriminalitet og sosial dumping» med fokus på krav om lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger i bygg- og anleggskontrakter og renholdskontrakter. Revisjonen er utført av Marianne Hopmark og Ingrid Walstad Larsen i perioden mars til mai 2018.

Møre og Romsdal Revisjon IKS ønsker å takke alle som har bidratt med informasjon i prosjektet.

Kristiansund, 23.05.2018

Veslemøy E. Ellinggard

Oppdragsansvarlig revisor

Marianne Hopmark

Forvaltningsrevisor

Ingrid Walstad Larsen

Forvaltningsrevisor

Sammendrag

Vi har utført dette forvaltningsrevisjonsprosjektet på bestilling fra kontrollutvalget i Møre og Romsdal fylkeskommune (MRFK). Prosjektet har sitt utgangspunkt i overordnet analyse for fylkeskommunen og vedtatt plan for forvaltningsrevisjon for 2018.

Etter forslag fra kontrollutvalget sluttet fylkestinget seg i møte 11. desember 2017 sak T-60/17, til gjennomføring av en forvaltningsrevisjon av fylkeskommunen sitt arbeid for bekjempelse av «svart økonomi, arbeidslivskriminalitet og sosial dumping».

Metode

Dette forvaltningsrevisjonsprosjektet er gjennomført i tråd med RSK 001 Standard for forvaltningsrevisjon, som definerer hva som er god kommunal revisjonsskikk i forvaltningsrevisjon. I arbeidet med dette prosjektet har vi benyttet intervju og dokumentanalyse som metoder for å innhente nødvendige data. Ved å kombinere ulike metoder for å belyse aktuelle områder kan vi få beskrivelser fra forskjellige synsvinkler. Dersom inntrykket av et område er det samme ved å bruke ulike metoder og ulike kilder, styrkes kvaliteten og gyldigheten til undersøkelsen. Ulike metoder bidrar også til at man får en mer utfyllende og helhetlig forståelse av det området som studeres.

Problemstillinger

Kontrollsjefen i Møre og Romsdal fylkeskommune og Møre og Romsdal Revisjon IKS har i samarbeid utarbeidet en projektskisse som ble vedtatt av kontrollutvalget den 28.02.2018. Følgende problemstillinger skal besvares i rapporten:

Problemstilling 1: Inneholder fylkeskommunens kontrakter de krav som skal stilles til lønns- og arbeidsvilkår og krav om bruk av lærlinger ved anskaffelser innenfor bygg- og anlegg og renhold?

Problemstilling 2: Har fylkeskommunen etablert tilfredsstillende systemer og intern kontroll for å ivareta at lovkravene knyttet til lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger etterleves? Herunder undersøke om fylkeskommunen følger opp at kravene i kontraktene faktisk blir etterlevd fra leverandørene sin side.

Revisjonskriterier

Revisjonskriterier er målestokken som ligger til grunn for revisjonens vurderinger. Revisjonskriteriene i denne undersøkelsen er i hovedsak utledet fra lov om offentlig anskaffelse med tilhørende forskrift om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter og forskrift om plikt til å stille krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter. I tillegg har vi benyttet veileder om beste praksis vedrørende «Lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter» utarbeidet av Direktoratet for forvaltning og IKT; Difi.

Funn og vurderinger

Bygg- og anleggskontrakt/renholdskontrakter

Det bygg- og anleggsprosjektet i MRFK som er aktuelt for denne forvaltningsrevisjonen er utbygging av Fagerlia videregående skole i Ålesund. For dette prosjektet har vi mottatt dokumentasjon som viser at den inngåtte byggekontrakten inneholder de krav som regelverket stiller til lønns- og arbeidsvilkår hos leverandør/underleverandør, og til bruk av lærlinger i utførelsen av kontraktsarbeidet. Det samme gjelder kontraktens krav om at leverandøren og eventuelle underleverandører på forespørsel må dokumentere at krav til lønns- og arbeidsvilkår er oppfylt.

I og med at arbeidet med utførelsen av kontrakten ikke har startet opp, kan vi kun uttale oss om hva kontrakten inneholder av denne type krav. I tillegg kan vi uttale oss om hvilke rutiner og system MRFK har etablert for å følge opp bygg- og anleggskontrakten.

Ser vi på de renholdsavtalene som er inngått mellom MRFK ved de videregående skolene og fagskolen og de aktuelle leverandørene, ser vi at det i tre av disse kontraktene er omhandlet krav til lønns- og arbeidsvilkår i henhold til krav i lov og forskrift. Den fjerde kontrakten inneholder ikke slike krav med utgangspunkt i den dokumentasjonen vi har mottatt, og gjelder Fagskolen i Ålesund.

Det er få lærlinger innenfor renholdsfaget. Det er ikke stilt krav om bruk av lærlinger i de renholdskontraktene som vi har sett på i forbindelse med dette prosjektet.

Bygg- og anleggskontrakt

I og med at produksjonsfasen i forbindelse med utbyggingen av Fagerlia videregående skole ventes å starte opp i slutten av 2018, har vi bare sett på det systemet og de rutiner som er etablert eller er under utarbeidelse i forbindelse med gjennomføring og oppfølging av denne kontrakten.

I forbindelse med oppfølgingen av de fastsatte kontraktsvilkårene, har vi mottatt tilbakemelding fra bygg- og eiendomsavdelingen om at de planlegger å ta i bruk en mal utviklet av Difi¹ og NKF² for å kvalitetssikre og følge opp at kravene i kontrakten om lønns- og arbeidsvilkår blir oppfylt. Revisjonen mener det er viktig at den evalueringen som gjennomføres inneholder en oversikt over de spesifiserte kravene som er stilt i kontrakten om lønns- og arbeidsvilkår, og at det utarbeides dokumentasjon som viser hvordan kravene er oppfylt. Vi vurderer det som hensiktsmessig at bygg- og eiendomsavdelingen tar i bruk malen om evaluering av entreprenøroppdrag i forbindelse med gjennomføring av kommende bygg- og anleggskontrakter³.

Bygg- og eiendomsavdelingen har etablert et system for å ivareta kravet som stilles i kontrakten om at lærlinger skal stå for 7 % av alle arbeidede timer for å oppfylle kontrakten, og at 40 % av

¹ Difi = Direktoratet for forvaltning og IKT. Jfr. Difis «Veileder om beste praksis» for lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter, som skisserer hvilke momenter det er viktig som grunnlag for å gjennomføre en kontraktsoppfølging bør inneholde.

² Difi og NKF (Norges Kommunaltekniske Forening) har utarbeidet disse malene etter innspill fra kommuner og bransjeorganisasjoner.

³ Samt mal om evaluering av arkitekt- og rådgiveroppdrag.

arbeidsstokken skal være faglærte. Dette følges opp i form av kontroll av leverandørens timelister opp mot prosentkravene, i tillegg til at timelistene kan kontrolleres opp mot registreringssystemet på byggeplass der alle må sjekke inn digitalt med arbeidstilsynets bevis.

Renholdskontrakter

Skoleeier (MRFK) stiller i kontraktene krav om dokumentasjon på at leverandøren av renholdstjenester følger kravene om lønns- og arbeidsvilkår før den enkelte renholdskontrakt inngås. Dokumentasjon på lønns- og arbeidsvilkår skal også legges fram for den enkelte kontraktseier/skole på forespørsel i løpet av avtaleperioden.

MRFK ved innkjøp har utarbeidet en mal for oppfølgingsarbeidet på renholdskontraktene:

For renholdskontraktene skal det årlig og ved avtaleslutt gjennomføres en kontraktsevaluering som omfatter objektive konstaterbare faktum på avvik knyttet til konkrete punkt i den kontrakten som partene er enig om. Denne evalueringen er det de videregående skolene som kontraktseier som skal gjennomføre. Evalueringen skal gjennomføres opp mot rammeavtalen, eventuelle avtalte endringer i avtaleperioden, samt annen skriftlig dokumentasjon. Dette skal gjøres i den hensikt å skape økt bevissthet hos både oppdragsgiver og leverandør om hvilke krav og forventninger som stilles til en god leveranse, og som skal bidra til forbedringer hos partene⁴.

Den malen som skal benyttes i forbindelse med evalueringen inneholder blant annet opplysninger om oppfølging/kontroll av lønns- og arbeidsvilkår, og skal underskrives av kontraktseier og leverandør.

Informasjon og fakta viser at skolene er delegert ansvaret for å følge opp renholdsavtalen til den enkelte skole. MRFK ved innkjøp og Bygg og Eiendomsavdelingen (BYE) anbefaler at det avtales månedlige møter mellom kontraktspartene i en oppstartsfase. Det henstilles også til skolene om at de følger opp avtalen med leverandør tett for et best mulig leveranseresultat.

Vi kan ikke se at det blir gjennomført noen skriftlige rapporteringer fra skolene på denne evalueringen, slik det står beskrevet i rutiner for «Avtaleoppfølging i fylkeskommunen». Vi ser imidlertid at en av skolene har utarbeidet evalueringsrapport etter at vi startet opp arbeidet med denne forvaltningsrevisjonen, og vi ser at det foregår både muntlig og skriftlig kommunikasjon om aktuelle problemstillinger og avklaringer mellom de videregående skolene og MRFK ved innkjøp og BYE.

Revisjonen har fått informasjon om at MRFK ved innkjøpsseksjonen ønsker å motta kopi av de kontraktsevalueringene som blir gjennomført, men at de ikke kan pålegge skolene å gjøre dette fordi det er skolene som eier kontraktene. Det fremstår som uklart for revisjonen hvilken instans i MRFK som mottar kopi eller referat fra oppfølgingsmøte (kontraktsevaluering), selv om mottaker av dette er beskrevet i fylkeskommunens rutiner.

⁴ Uttale fra innkjøpsseksjonen.

Tilbakemeldinger vi har fått viser at skolene kan ha en annen oppfatning av hva den etablerte ansvarsfordelingen for oppfølging av lønns- og arbeidsvilkår og for den årlige kontraktsevalueringen innebærer, enn det som ligger i de etablerte rutine. Vi har fått opplyst at det fra innkjøp/BYEs side ofte blir informert om ansvarsfordelingen når det kommer til avtaleoppfølging i fylkeskommunen, og at dette burde være klart. I og med at det likevel oppstår uklarheter vedrørende hvem som har ansvar for hva, bør det etter revisjonens vurdering settes i verk enda tydeligere tiltak for å unngå misforståelser.

Vi ser at det i løpet av revisjonens arbeid med dette prosjektet har blitt satt fokus på temaet kontraktsevaluering, og at mottatt informasjon viser at slik evalueringen heretter skal gjennomføres skriftlig en gang per år. Dette mener revisjonen er en hensiktsmessig rutine.

Revisjonen ser at skolene ikke gjennomfører kontraktsevaluering årlig eller ved avtaleslutt i henhold til de rutiner som MRFK ved innkjøp og BYE har etablert. Dette bygger vi på det faktum at vi ikke har mottatt etterspurte kontraktsevalueringer med unntak av én evaluering som ble gjennomført etter at revisjonen startet med dette prosjektet.

Konklusjon

Med utgangspunkt i de avgrensninger som ble tatt i bestillingen av prosjektet, er det kun én bygg- og anleggskontrakt i Møre og Romsdal fylkeskommune som er aktuell for denne forvaltningsrevisjonen.

Dette gjelder bygg- og anleggskontrakten om utbyggingen av Fagerlia videregående skole i Ålesund. Mottatt dokumentasjon av inngått kontrakt mellom Veidekke AS og MRFK om denne utbyggingen, viser at de kravene som skal stilles til lønns- og arbeidsvilkår og krav om bruk av lærlinger er innarbeidet i kontraktsbestemmelsene.

Den dokumentasjonen og informasjonen vi har mottatt viser at bygg- og eiendomsavdelingen er i ferd med å etablere et oppfølgingssystem for å kontrollere at kravene som stilles i bygge- og anleggskontrakter om lønns- og arbeidsvilkår blir ivaretatt. BYE planlegger å ta i bruk maler for evaluering av entreprenøroppdrag og evaluering av arkitekt- og rådgiveroppdrag som er utviklet av Difi⁵ og NKF⁶ sammen med kommuner og bransjeorganisasjoner i hele landet. Malene bygger på Difis veileder «Beste praksis», og skal sikre at de fastsatte kravene som nevnt overfor følges opp og dokumenteres. Denne veilederen skisserer hva som bør gjøres og hva som bør vurderes når det kommer til risikovurdering, rapportering og dokumentasjon tilknyttet inngåtte bygge- og anleggskontrakter⁷.

Revisjonen mener det er hensiktsmessig at prinsippene i veilederen «Beste praksis» legges til grunn for senere kontraktsinngåelser innenfor bygg og anlegg.

Det er etablert et system for å følge opp at bruk av lærlinger og bruk av fagarbeidere i bygge- og anleggskontrakten er i henhold til kontraktsbestemmelsene. Dette innebærer at det blir foretatt

⁵ Difi = Direktoratet for forvaltning og IKT

⁶ NKF = Norsk Kommunalteknisk Forening

⁷ Se skissert kontraktsoppfølging i Difis «Beste praksis» i vedlegg 4

kontroll av at 7 % av alle registrerte timer skal være utført av lærlinger, og at det samme systemet ivaretar kravet om at 40 % av arbeidsstokken skal være faglært arbeidskraft.

I denne forvaltningsrevisjonen har vi også sett på reholdskontrakter for de videregående skolene og for Fagskolen i Ålesund som har renholdstjenester fra eksternt leverandør. For renholdskontraktene har MRFK etablert et system/rutiner som sikrer at det stilles krav om lønns- og arbeidsvilkår i de kontraktene som inngås om eksternt kjøp av slike tjenester. Vi kan derimot ikke se at det er gjennomført kontroll med lønns- og arbeidsvilkår gjennom året, i og med at bare en av de tre videregående skolene som kjøper renhold eksternt har gjennomført en årlig kontraktsevaluering som MRFKs rutiner legger opp til. En av disse skolene har gjennomført evalueringen etter at revisjonen startet opp arbeidet med dette prosjektet. Vi har mottatt informasjon om at slik evaluering heretter vil bli gjennomført årlig, noe vi opplever om en hensiktsmessig rutine.

Ingen av renholdskontraktene inneholder krav til bruk av lærlinger, da det er få eller ingen lærlinger innenfor renholdsbransjen.

Med utgangspunkt i våre funn mener vi det må sikres at de videregående skolene har en klar forståelse av hvem som har ansvaret for gjennomføringen av de årlige kontraktsevalueringene, da de skolene som er omfattet av dette prosjektet uttrykker dette som uklart. Tilbakemeldinger vi har fått viser at skolene kan ha en annen oppfatning av hva den etablerte ansvarsfordelingen for oppfølging av lønns- og arbeidsvilkår og for hva den årlige kontraktsevalueringen innebærer, enn det som ligger i de etablerte rutine hos MRFK.

Anbefalinger

Med utgangspunkt i våre funn og vurderinger vil vi anbefale følgende:

- At bygg- og eiendomsavdelingen sikrer at maler for evaluering av entreprenøroppdrag og arkitekt- og rådgivings-oppdrag utarbeidet av Difi og NKF, tilpasses og tas i bruk ved kommende kontrakter innenfor bygg og anlegg.
- At Difis veileder «Beste praksis» legges til grunn ved oppfølging av at krav til lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter for tjenester og bygg- og anleggsarbeider blir fulgt.
- At de videregående skolene følger opp og gjennomfører kontraktsevaluering årlig og ved avtaleslutt for renholdskontrakter med eksternt leverandør. Dette for å sikre at kravene til lønns- og arbeidsvilkår beskrevet i kontraktene blir dokumentert og etterlevd.
- At skolene følger rutine som er etablert i henhold til «Avtaleoppfølging i fylkeskommunen», og at det etableres oppfølgingsrutiner for å sikre etterlevelse.
- Vi anbefaler at det kommuniseres en enda tydeligere hvilke ansvarsområder og -oppgaver de videregående skolene har for å unngå eventuelle misforståelser.

Innhold

1. Innledning	1
1.1 Bestilling og bakgrunn	1
1.2 Sosial dumping	2
1.3 Krav om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter	2
1.4 Krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter	3
1.5 Kontroll av om kravene overholdes	4
1.6 Problemstillinger	4
1.7 Revisjonskriterier	5
1.8 Metode og gjennomføring	5
1.9 Avgrensinger	6
2. Administrativ og politisk organisering.....	7
3. Informasjon om bygg- og anleggskontrakter og renholdskontrakter i Møre og Romsdal fylkeskommune.....	9
3.1 Generelt om bygg- og anleggskontrakter	9
3.2 Generelt om renholdskontrakter	10
3.3 Krav til effektivt styringssystem	13
4. Krav i bygg- og anleggskontrakter og renholdskontrakter	14
4.1 Revisjonskriterier	14
4.2 Funn og fakta	14
4.3 Revisors vurdering	18
5. Systemer og internkontroll for etterlevelse av lovkravene.....	19
5.1 Revisjonskriterier	19
5.2 Funn og fakta	19
5.3 Revisors vurdering	23
6. Konklusjon og anbefalinger	26
6.1 Konklusjon	26
Kilder	28
Vedlegg 1: Høringssvar	I
Vedlegg 2: Revisjonskriterier	II
Vedlegg 3: 10 råd for å forhindre svart økonomi og arbeidslivskriminalitet	VI
Vedlegg 4: Kontraktsoppfølging skissert i «Beste praksis»	VII

Vedlegg 5: Spesielle kontraktsbestemmelser som skal sikre seriøsitet i bygg- og anleggskontrakter – tillegg til Norsk Standard VIII

1. Innledning

1.1 Bestilling og bakgrunn

Bestilling

Etter forslag fra kontrollutvalget sluttet fylkestinget seg i møte 11. desember 2017 sak T-60/17, til gjennomføring av en forvaltningsrevisjon av fylkeskommunen sitt arbeid for bekjempelse av «svart økonomi, arbeidslivskriminalitet og sosial dumping».

Det ligger en klar forventning om at offentlige oppdragsgivere ved tildeling og oppfølging av kontrakter skal se etter at leverandørene følger lover og regler.

Bakgrunn og formål

Dette prosjektet har sitt utgangspunkt i overordnet analyse for Møre og Romsdal fylkeskommune og vedtatt plan for forvaltningsrevisjon for 2018.

Norsk arbeidsliv er preget av ryddighet og gode arbeidsforhold. Likevel er sosial dumping og useriøsitet et problem i enkelte bransjer. Virksomheter som driver systematisk i strid med lover og regler undergraver arbeidslivet. Konsekvensene er alvorlige både for arbeidstakere som blir berørt og for bransjer som rammes.

Hovedformålet med dette forvaltningsrevisjonsprosjektet er å få avklart om og i hvilket omfang Møre og Romsdal fylkeskommune følger opp forskrift om lønns- og arbeidsvilkår og forskrift om krav til bruk av lærlinger i offentlige kontrakter for å bekjempe arbeidslivskriminalitet og sosial dumping. I dette ligger det å få avklart om

- fylkeskommunen stiller de kontraktskravene som er nødvendig for å ivareta at de lovpålagte kravene blir stilt ved offentlige anskaffelser.
- fylkeskommunen har etablert tilfredsstillende system og intern kontroll for å ivareta overnevnte.
- fylkeskommunen følger opp at kontraktsklausulene faktisk blir etterlevd fra leverandørene sin side.

1.2 Sosial dumping

Offentlige oppdragsgivere har et særskilt ansvar for å motvirke sosial dumping. Selv om lønns- og arbeidsvilkår primært er arbeidsgivers ansvar, er offentlige oppdragsgivere pålagt å kontrollere etterlevelse av kravene i praksis i forbindelse med sine kontrakter.

Sosial dumping har store sosiale og økonomiske konsekvenser, også utover de personer som er direkte berørt. Jo mer utbredt sosial dumping blir i en bransje, desto vanskeligere blir det å opprettholde de rettighetene som er bygd opp over tid i arbeidslivet. Når useriøse leverandører vinner anbud basert på uakseptable lønns- og arbeidsvilkår, blir det et hinder for konkurranse på like vilkår. Seriøse leverandører kan på sikt bli presset ut av markedet. Arbeidstilsynets erfaringer tilsier at der det forekommer sosial dumping, avdekkes det også ofte kriminelle forhold. Det er også en betydelig omdømmerisiko knyttet til å samarbeide med leverandører som bryter regelverket.

I stortingsmelding 29 (2010-2011) Felles ansvar for eit godt og anstendig arbeidsliv, slår myndighetene fast at det er sosial dumping når utenlandske arbeidstakere blir utsatt for brudd på helse-, miljø- og sikkerhetsregler. Blant annet gjelder dette regler om arbeidstid og krav til bostandard, og/eller når det blir tilbudt lønn og andre ytelser som er uakseptabelt lave sammenlignet med det norske arbeidstakere normalt tjener, eller som ikke er i tråd med allmenngjøringsforskrifter der slike gjelder.

Å ta forholdsregler for å hindre svart økonomi og arbeidslivskriminalitet er et samfunnsansvar som i særdeleshet påligger innkjøp i offentlig sektor. Å tillate useriøse aktører og kriminalitet i slike kontrakter har store konsekvenser. Svart økonomi og arbeidslivskriminalitet undergraver rettfærdig konkurranse, arbeidstakernes rettigheter og finansieringen av velferd. Svart økonomi er også uforenelig med et godt tjenestetilbud. Svart økonomi skaper ikke verdier og velferd, men finansierer kriminell virksomhet⁸.

«Det offentlige må gjennom sine anskaffelser gå foran i arbeidet med å fremme et seriøst arbeidsliv»⁹.

1.3 Krav om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter

I anskaffelsessammenheng kan det bidra til å bekjempe sosial dumping ved å stille krav om lønns- og arbeidsvilkår og ved å følge opp at leverandører og underleverandører etterlever kravene i kontraktsperioden.

I forskrift om lønns- og arbeidsvilkår stilles det krav om at ansatte hos leverandører og underleverandører som direkte medvirker til å oppfylle kontrakten, har lønns- og arbeidsvilkår i samsvar

⁸ Artikkel fra «Samarbeid mot svart økonomi (SMSØ)», om strategiske grep for å hindre svart økonomi og arbeidslivskriminalitet ved anskaffelser i kommuner og fylkeskommuner.

⁹ Regjeringens strategi mot arbeidslivskriminalitet

med gjeldende allmenngjøringsforskrift og/eller landsomfattende tariffavtale for den aktuelle bransje. Det skal påses at kontrakten inneholder sanksjoner til bruk ved brudd på vilkårene, og at sanksjonene skal være egnet til å få leverandøren og eventuelle underleverandører til å oppfylle kravene. Det skal påses at leverandøren og eventuelt underleverandører på forespørsel må kunne dokumentere at kravene blir oppfylt. Dokumentasjonen skal vise om lønns- og arbeidsvilkårene er oppfylt.

Det skal stilles krav både til leverandører og eventuelle underleverandører. De plikter å ikke ha dårligere lønns- og arbeidsvilkår enn det som følger av gjeldende allmenngjorte eller landsomfattende tariffavtale. Kravet gjelder de ansatte som direkte medvirker til å oppfylle kontrakten.

Allerede i kunngjøringen eller i konkurransegrunnlaget skal det opplyses om at kontrakten vil inneholde krav om lønns- og arbeidsvilkår, dokumentasjon og sanksjoner i samsvar med forskriften.

I kontraktperioden skal det gjennomføres nødvendig kontroll av om kravene til lønns- og arbeidsvilkår overholdes. Graden av kontroll kan tilpasses behovet i vedkommende bransje, geografiske område mv.

Det er Arbeidstilsynet som har ansvaret for tilsyn med offentlige oppdragsgiveres oppfølging av forskrift om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter.

1.4 Krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter¹⁰

I bransjer der det er særlig behov for lærlinger pålegger lov om offentlige anskaffelser oppdragsgivere om å stille krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter. Regjeringen vil at det skal være lærlinger på alle større bygge- og anleggsarbeid som det offentlige betaler for. Det offentlige har vært for lite flinke til å bruke sin innkjøpsmakt til å bidra til flere læreplasser.

Det er gitt en egen forskrift om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter som ble gjort gjeldende fra og med 2017. Formålet med denne forskriften er blant annet å motvirke økonomisk kriminalitet, og legger opp rammene for hvordan denne plikten om bruk av lærlinger skal overholdes.

Læringleklusulen gjelder for tjenestekontrakter og for bygg- og anleggskontrakter med en verdi på minst 1,3 mill. kroner ekskl. mva., og med varighet over 3 måneder. Oppdragsgiver skal i henhold til forskriften gjennomføre nødvendig kontroll av om bruk av lærlinger overholdes. Kravet om bruk av lærlinger gjelder både for norske og utenlandske leverandører, og gjennomføres for å hindre konkurranseevridning.

¹⁰ Forskrift om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter gjelder fra 2017

1.5 Kontroll av om kravene overholdes

Forskrift om krav til lønns- og arbeidsvilkår og forskrift om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter inneholder begge en bestemmelse om at oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendig kontroll av om kravene til lønns- og arbeidsvilkår og til bruk av lærlinger overholdes. For lønns- og arbeidsvilkår kan graden av kontroll tilpasses behovet i den enkelte bransje, geografiske område mv.

Oppfølgingsfasen av den enkelte kontrakt er sentral. Det må derfor gjennomføres systematisk og god kontraktoppfølging av både lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger i kontraktperioden.

Til hjelp i arbeidet med å sikre en systematisk og god kontraktoppfølging av lønns- og arbeidsvilkår, kan Difis¹¹ veileder «Beste praksis» nyttes. Dette er en veileder utviklet av Difi og NKF i samarbeid med kommuner og flere bransjeorganisasjoner i landet, og veilederen skisserer blant annet hvordan en hensiktsmessig kontraktoppfølging kan gjennomføres. Et viktig element i denne oppfølgingen er å gjennomføre en risikovurdering av kontrakten og de rutiner og ansvar som er etablert. Dette for å sette i verk aktuelle tiltak innenfor de områdene hvor det er avdekket høy eller middels risiko for at feil eller avvik kan oppstå.

For oppfølging av at kravet om bruk av lærlinger i kontraktsarbeid etterleves, må oppdragsgiver etablere system eller rutiner som sikrer at kravene i kontrakten følges opp på en systematisk og hensiktsmessig måte.

1.6 Problemstillinger

Kontrollsjefen for Møre og Romsdal fylkeskommune og Møre og Romsdal Revisjon IKS har i samarbeid utarbeidet en prosjektskisse som ble vedtatt av kontrollutvalget den 28.02.2018.

Følgende problemstillinger skal besvares i prosjektet:

Problemstilling 1: Inneholder fylkeskommunens kontrakter de krav som skal stilles til lønns- og arbeidsvilkår og krav om bruk av lærlinger ved anskaffelser innenfor bygg- og anlegg og renhold?

Problemstilling 2: Har fylkeskommunen etablert tilfredsstillende systemer og intern kontroll for å ivareta at lovkravene knyttet til lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger etterleves? Herunder undersøke om fylkeskommunen følger opp at kravene i kontraktene faktisk blir etterlevd fra leverandørene sin side.

¹¹ Difi – Direktoratet for forvaltning og IKT.

1.7 Revisjonskriterier

Revisjonskriterier er målestokken som ligger til grunn for revisjonens vurderinger. Revisjonskriteriene i denne undersøkelsen er i hovedsak utledet fra lov om offentlig anskaffelse med tilhørende forskrift om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter og forskrift om plikt til å stille krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter. I tillegg har vi benyttet veileder om beste praksis vedrørende «Lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter» utarbeidet av Direktoratet for forvaltning og IKT; Difi.

I denne forvaltningsrevisjonen framstilles problemstilling 1 og 2 i kapittel 3 og 4 i forhold til utledede revisjonskriterier fra kildene som er nevnt overfor. Revisjonskriteriene blir presentert innledningsvis i kapittel 3.1 og 4.1. Utledningen av kriteriene er nærmere beskrevet i vedlegg.

1.8 Metode og gjennomføring

Dette forvaltningsrevisjonsprosjektet er gjennomført i tråd med RSK 001 Standard for forvaltningsrevisjon, som definerer hva som er god kommunal revisjonsskikk i forvaltningsrevisjon. I arbeidet med dette prosjektet har vi benyttet intervju og dokumentanalyse som metoder for å innhente nødvendige data. Ved å kombinere ulike metoder for å belyse aktuelle områder kan vi få beskrivelser fra forskjellige synsvinkler. Dersom inntrykket av et område er det samme ved å bruke ulike metoder og ulike kilder, styrkes kvaliteten og gyldigheten til undersøkelsen. Ulike metoder bidrar også til at man får en mer utfyllende og helhetlig forståelse av det området som studeres.

Dokumentanalyse

Vi har gjennomgått mottatte dokumenter fra våre kontaktpersoner i fylkeskommunen og dokumentasjon fra de videregående skolene som har inngått kontrakter om levering av renholdstjenester. Vi har på forespørsel mottatt alle ønskede dokumenter og svar på våre spørsmål fra de vi har intervjuet/hatt samtaler med i dette prosjektet.

Intervju/samtaler

Det er gjennomført følgende samtaler/intervju i forbindelse med denne undersøkelsen.

- Bygg- og eiendomssjef
- Rådgiver renhold ved bygge- og eiendomsavdelingen
- Rådgiver innkjøpsseksjonen

I tillegg har vi hatt kontakt med prosjektleder ved bygg- og eiendomsavdelingen i fylkeskommunen, rektorene ved Stranda, Sykkylven og Ålesund videregående skoler, og rektor ved Fagskolen i Ålesund.

Oppstartsmøte for prosjektet ble gjennomført 16. mars 2018 med bygg- og eiendomssjef og kontrollsjef i Møre og Romsdal fylkeskommune.

Revisjonen har forsøkt å koble på utdanningsavdelingen under avslutningen av denne forvaltningsrevisjonen, da vi mener avdelingen kan ha nyttig informasjon om de tema som tas opp. Vi har per dags dato ikke mottatt informasjon eller opplysninger fra utdanningsavdelingen som vil påvirke innholdet i denne forvaltningsrevisjonsrapporten.

Høring

Deler av rapporten er sendt på faktasjekk og det er gjennomført et møte med revidert enhet i etterkant av dette. Påpekte feil eller mangler ble da rettet før høringsrapport ble sendt fylkesrådmannen med kopi til bygg- og eiendomssjef og utdanningssjef den 16. mai for tilbakemelding på rapportens innhold.

Vi mottok svar på høringsrapporten fra bygg- og eiendomsavdelingen og innkjøpsseksjonen i e-post av 23.05.2018. Høringssvaret er tatt inn i vedlegg 1 til rapporten.

Høringssvaret er hensyntatt i rapporten.

1.9 Avgrensinger

Med utgangspunkt i bestillingen er forvaltningsrevisjonen avgrenset til å gjelde bygg- og anleggskontrakter inngått etter 2015 av en størrelsesorden fra 9 til 150 millioner, samt renholdskontrakter for de videregående skolene inngått etter 2015. I tillegg til disse avgrensningene må det tas hensyn til at kravet om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter som gjort gjeldende fra 01.01.2017. Møre og Romsdal fylkeskommune har kun inngått én bygge- og anleggskontrakt i det aktuelle tidsrommet med en kontraktssum på opp mot 150 mill kroner. Kontrakten er en totalentreprise, og gjelder utbygging av Fagerlia videregående skole i Ålesund. Konkurransen ble utlyst både på TED- og Doffin-databasene høsten 2017, med oppstart av byggearbeidet fastsatt til høsten 2018. I tillegg er det tre renholdskontrakter som treffer kriteriene.

I denne rapporten har vi sett på totalt 5 kontrakter:

- En bygg- og anleggskontrakt (totalentreprise)
- 3 rammeavtaler for renhold på videregående skoler
- 1 rammeavtale for renhold for fagskole.

Vi har sett på om de inngåtte kontraktene inneholder krav om lønns- og arbeidsvilkår og krav om bruk av lærlinger, hvilke system/rutiner som er etablert for å ivareta disse kravene og om det er etablert system og rutiner for å følge opp at kravene blir etterlevd.

I og med at produksjonsfasen for utbyggingen av Fagerlia videregående skole startes opp i slutten av 2018, kan vi ikke uttale eller si noe om etterlevelsen av de system og rutiner som er etablert for å ivareta kravene.

I vår forvaltningsrevisjonsrapport nr. 3 2018 om «Nordøyvegen - organisering, styring, kontroll og rapportering», er også temaene om krav til lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger omhandlet.

2. Administrativ og politisk organisering

Administrativ organisering

Administrativt er det innkjøpsseksjonen i Møre og Romsdal fylkeskommune som har ansvaret med å utarbeide prosedyrer og implementere verktøy for å sikre at anskaffelsene i fylkeskommunen skjer i samsvar med vedtatt innkjøpsstrategi og anskaffelsesregelverket sine føringer. Hovedoppgavene for innkjøpsseksjonen er:

- Gjennomføring av større enkeltanskaffelser / rammeavtaler
- Administrasjon av rammeavtaler / leverandørkontakt
- Bistand til indre og ytre etater ved konkurransegjennomføring
- Anskaffe og vedlikeholde elektronisk verktøy for konkurransegjennomføring og avtaleoppfølging
- Utarbeide anskaffelsesprosedyrer og rutiner for å sikre bedriftsøkonomiske gode anskaffelser

Innkjøpsseksjonen er underlagt juridisk avdeling, og er en stabsfunksjon. Det samme gjelder bygg- og eiendomsavdelingen (BYE).

I forbindelse med avtaleoppfølging har Møre og Romsdal fylkeskommune vedtatt en ansvarsfordeling¹², som omhandler hvem som har ansvaret for løpende avtaleoppfølging for sektorovergripende rammeavtaler/kontrakter, og for løpende avtaleoppfølging for avdelings- /virksomhets-spesifikke rammeavtaler/kontrakter.

Med utgangspunkt i denne ansvarfordelingen har innkjøpsseksjonen fått oppfølgingsansvaret for sektorovergripende rammeavtaler/kontrakter, i tillegg til ansvaret for blant annet opplæring av de anskaffelsesansvarlige (oppfølging av avtaler og ansvar er tema), utarbeide prosedyrer og maler til bruk i avtaleoppfølgingen, og innhente årlige rapporter fra avdelingene/virksomhetene på hva som er gjort av avtaleoppfølging i inneværende år.

Skolene har ansvar for gjennomføring av renhold i henhold til vedtatt eiendomsstrategi og er eier av renholdskontraktene. I dette ligger også hovedansvaret for oppfølging av renholdskontrakter.

Innkjøpsseksjonen utarbeider tilbud som omfatter bygg- og anleggskontrakter i samarbeid med bygg- og eiendomsavdelingen, som har det faglige ansvaret for innholdet og gjennomføringen av både større og mindre byggeprosjekt som gjennomføres i regi av fylkeskommunen etter delegert myndighet fra fylkesrådmannen.

Innkjøpsseksjonen samarbeider med de videregående skolene i fylket som har renholdstjenester fra eksterne leverandører om innholdet i renholdskontraktene. Innkjøpsseksjonen bistår ved behov i kontraktsoppfølgingen i løpet av avtaleperioden, og i de tilfeller det skulle oppstå problematikk mellom skole og leverandør som krever nærmere avklaring. Innkjøpsseksjonen er ansvarlig for å

¹² Jf notat datert 20.11.2014 fra fylkesrådmannen

utarbeide prosedyrer, veiledninger og maler for at skolene skal gjennomføre oppfølging av de enkelte kontraktene som er inngått og der skolen selv er kontraktseier.

Innkjøpsseksjonen medvirker i utarbeidelsen av konkurransegrunnlaget og gjennomfører utlysningen av de enkelte kontraktene på Doffin og i TED-databasen.

Politisk organisering

Politisk har Møre og Romsdal fylkeskommune organisert sin gjennomføring av byggeprosjekt med en plannemnd. Plannemnda er fylkeskommunens politiske styringsorgan for programmering, planlegging og gjennomføring av større byggeprosjekt med ei budsjetttramme på over 100 G i samsvar med regelverket for saksgangen for både store og små byggeprosjekt i fylkeskommunen. Dette regelverket er innarbeidet i «Reglar/retningslinjar for byggeprosjekt» som er datert 16.09.2015:

Plannemnda skal sjå til at realisering av prosjekta følgjer den oppsette tidsplanen, at prosjekt-kostnaden ligg innanfor godkjend budsjetttramme fastsett av fylkesting/fylkeutval. Plannemnda skal rapportere til fylkesutvalet dersom det oppstår vesentlege avvik i framdrifta for prosjektet, eller dersom nemnda finn grunn til å tru at kostnadane blir høgare enn den fastsette budsjetttramma for prosjektet.

I 2017 ble det vedtatt ny eiendomsstrategi for Møre og Romsdal fylkeskommune. De viktigste grepene i strategien er å skille tydelig mellom rollene de ulike aktørene i fylkeskommunen har med tanke på eiendomsforvaltning og porteføljestyling. Videre er det i strategien vist en tydelig sammenheng mellom planverket som skal være gjeldende for eiendomsforvaltningen og hvilken del av organisasjonen som har ansvaret for de ulike planene.

I tilknytning til Fylkestingets vedtak i sak T 6/18 – Forvaltningsrevisjonsrapport «Nordøyvegen», ble følgende oversendelsesforslag enstemmig vedtatt:

«Fylkestinget ber fylkesrådmannen vurdere å innføre Skiens-modellen i Møre og Romsdal fylkeskommune. Følgende klausul i 14 punkter skal inntas som spesielle kontraktsbestemmelser i forbindelse med utlysning av offentlige anbud innenfor bygg- og anleggskontrakter, og kontrakter innenfor kjøp av varer og tjenester så langt de passer».

Skiens-modellen er nå erstattet av seriøsitetsbestemmelser som skal sikre seriøsitet i bygg- og anleggskontrakter, se vedlegg 5.

Dette vedtaket viser at fylkestinget har fokus på dette området.

3. Informasjon om bygg- og anleggskontrakter og renholdskontrakter i Møre og Romsdal fylkeskommune

3.1 Generelt om bygg- og anleggskontrakter

Det offentlige kjøper bygge- og anleggstjenester for omkring kr 200 milliarder hvert år. KS¹³, Difi, BNL¹⁴ og Fellesforbundet har gått sammen om en rekke krav som skal sikre seriøsitet i bygg- og anleggskontrakter¹⁵. Bestemmelsene stiller blant annet krav til faglærte håndverkere og lærlinger i prosjektene, begrensninger i adgangen til bruk av underleverandører og pliktig medlemskap i StartBANK eller tilsvarende leverandørregister.

Flere av kravene vil heve terskelen for hvilke bedrifter som kan delta i offentlige konkurranser, og vil bidra til å utestenge useriøse aktører. Hensikten er å sikre større forutsigbarhet, bedre kvaliteten på det som bygges, og fremme en ryddig og seriøs næring for både de ansatte og for bedriftene.

Gjennomføring av bygg- og anleggskontrakter i Møre og Romsdal fylkeskommune

Møre og Romsdal fylkeskommune legger disse seriøsitetsbestemmelsene til grunn for sine offentlige anskaffelser, og tar i bruk et sett med konkurransemaler for gjennomføring av bygge- og anleggsprosjekt. Konkurransemalene skal inneholde aktuelle krav som stilles i forbindelse med gjennomføringen av det enkelte byggeprosjekt, og det er disse malene som skal benyttes for arbeidet med utbyggingen av Fagerlia videregående skole i Ålesund.

Dette innebærer at BYE planlegger å ta i bruk en evalueringsmal som Norsk Kommunalteknisk forening¹⁶ og Direktoratet for forvaltning og informasjonsteknologi¹⁷ har utarbeidet, og som ivaretar de krav som kontrakten omhandler. I tillegg planlegges det å ta i bruk en evalueringsmal av arkitekt- og rådgiveroppdrag.

StartBANK

For å sikre seriøsitet i forbindelse med kommende bygg- og anleggskontrakter, skal firma som benyttes til kontraktsoppfyllelsen være oppført i startbank¹⁸. StartBANK er et felles leverandørregister som brukes av innkjøpere innenfor bygg og anlegg, forvaltning, forsikring og fast eiendom i Norge, til støtte for seriøse leverandører og med oppdatert og kontrollert leverandørinformasjon. Med 5500 leverandører som er evaluert på grunnlag av forhåndsbestemte godkjenningskriterier, er StartBANK en rettferdig, åpen og sikker løsning for valg av pålitelige leverandører. Dette gir

¹³ Kommunenes Sentralforbund, Direktoratet for forvaltning og IKT og Byggenæringens Landsforbund

¹⁴ BNL = Byggenæringens Landsforening

¹⁵ Jf vedlegg 5

¹⁶ NKF = Norsk Kommunalteknisk Forening

¹⁷ Difi = Direktoratet for forvaltning og IKT

¹⁸ Mottatt informasjon fra bygg- og vedlikeholdssjef på oppstartmøte

leverandørene mulighet til å konkurrere på like vilkår, bidrar til bruk av seriøse aktører, og skaper nye forretningsmuligheter for både innkjøpere og leverandører.

Lønns- og arbeidsvilkår

Oppdragsgiver skal i kunngjøringen eller konkurransegrunnlaget opplyse om at kontrakten vil inneholde krav om lønns- og arbeidsvilkår, krav om dokumentasjon og eventuelle sanksjoner i samsvar med gjeldende forskrift. Oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendig kontroll av om kravene til lønns- og arbeidsvilkår overholdes. Graden av kontroll kan tilpasses behovet i vedkommende bransje, geografiske område mv.

Lærlinger

Bygg- og anleggskontrakten på Fagerlia videregående skole er en totalentreprise. Fra kontraktsbestemmelsene for Fagerlia VGS kan vi blant annet lese: «Ved utførelse av kontraktsarbeidet skal minimum 7 % av arbeidede timer innenfor bygg- og anleggsgagnene samlet (de fag som omfattes av utdanningsprogrammet for bygg- og anleggsteknikk, samt anleggsgartnerfaget) utføres av lærlinger, jf. Opplæringslova §4-1».

Kontraktoppfølging

En stor del av arbeidet med å motvirke arbeidslivskriminalitet og sosial dumping må skje i kontraktsoppfølgingen. Forskriften krever at det blir gjort «nødvendig kontroll» av om lønns- og arbeidsvilkår overholdes i kontraktsperioden. BYE planlegger å ta i bruk ny mal for evaluering av entreprenør-oppdrag. Denne malen er utarbeidet av Difi i samarbeid med NKF¹⁹, kommuner og flere bransjeorganisasjoner.

3.2 Generelt om renholdskontrakter

Lønns- og arbeidsvilkår²⁰

I rammeavtalene som er inngått mellom MRFK og leverandør av renholdstjenester, er følgende tatt inn i om sosial dumping:

Leverandøren skal sørge for at tilsatte i egen organisasjon og tilsatte hos eventuell underleverandør ikke har dårligere lønns- og arbeidsvilkår enn det som følger av tariffavtaler, regulativ eller det som er normalt for vedkommende sted eller yrke. Dette gjelder bare for tilsatte som direkte medvirker til å oppfylle kontrakten.

Leverandøren skal på oppmoding legge fram dokumentasjon på lønns- og arbeidsvilkår for de tilsatte. Alle avtaler leverandøren inngår og som innebærer utførelse av arbeid under denne kontrakten, skal inneholde tilsvarende bestemmelser.

¹⁹ Norsk Kommunalteknisk Forening.

²⁰ Fra Rammeavtale for kjøp av renholdstjenester til Sykkylven videregående skole mellom MRFK og ISS, pkt 18.

Etisk handel²¹

I de samme rammeavtalene er etisk handel omhandlet på følgende måte:

Gjennom valg av handelspartnere, og ved å bruke sin innflytelse som kunde overfor leverandør og produsent, skal kunden innenfor de begrensninger som til enhver tid følger av norsk og internasjonal rett og avtaleverk bygge opp under en internasjonalt anerkjent etisk norm som bidrar til at varer produseres på forsvarlig måte.

Oppdragsgiver vil i kontraktperioden gjennomføre kontroller jf «Veileder om beste praksis – lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter»²².

Følgende kontroller skal gjennomføres i avtaleperioden²³:

- Leverandørens godkjenning.
- Registrering, oppgavelevering og betaling av skatter og avgifter.
- Lønns- og arbeidsforhold.
- Tilstrekkelig fagkunnskap på plass jf kravene i kontrakt.
- Alle ansatte på prosjektet skal være navngitt før oppmøte, og alle ansatte skal bære gyldig HMS-kort.
- Alle tilfeller av svart økonomi og arbeidslivskriminalitet rapporteres til aktuelle kontrollmyndigheter.

Renhold på videregående skoler

De fleste videregående skolene i fylket har renhold i egenregi. Renholdet gjennomføres dermed med egne ansatte. I fylkeskommunens eiendomsstrategi er det fastsatt et mål om at 80 % av alle renholdere som er tilsatt i fylkeskommunen skal ha fagbrev innen 2020. Det stilles ikke krav til fagbrev ved ansettelse, og mange ansatte jobber derfor noen år og tar fagbrev deretter. Ordningen med fagbrev ivaretas av fagopplæringskontoret på de videregående skolene.

Tre av de videregående skolene i fylket har renhold levert av ekstern leverandør. Dette gjelder Stranda, Sykkylven og Ålesund videregående skoler. I tillegg har Fagskolen i Ålesund renhold fra ekstern leverandør. Følgende rammeavtaler om renhold er inngått for disse skolene:

- Sykkylven vgs. - rammeavtale med ISS for perioden 01.08.2016 til 31.07.2017. [Inneholder krav til lønns- og arbeidsvilkår.](#)
- Ålesund vgs. - rammeavtale med ISS for perioden 01.01.2016 til 31.12.2017. [Inneholder krav til lønns- og arbeidsvilkår.](#)
- Stranda vgs. - rammeavtale med TOMA AS for perioden 01.03.2016 til 29.02.2018. [Inneholder krav til lønns- og arbeidsvilkår.](#)

²¹ Fra rammeavtale for kjøp av renholdstjenester til Sykkylven videregående skole mellom MRFK og ISS, pkt 17.

²² Veileder fra DIFI

²³ Skriftlig tilbakemelding fra innkjøpsseksjonen og bygg- og eiendomsavdelingen etter møte 9.4.2018.

- Fagskolen i Ålesund, - rammeavtale med TOMA AS for perioden 01.06.2014 til 30.04.2016. I tillegg er det inngått to opsjonsavtale om renhold. [Inneholder ikke omtale lønns- og arbeidsvilkår.](#)

Renholdsavtalen for Fagskolen i Ålesund utløper den 30. april 2018. Fagskolen er delvis samlokalisert med Høyskolen i Ålesund, nå NTNU, og valgte å delta sammen med Høyskolen i Ålesund om renholdsanbud i 2014. Det ble likevel inngått egen renholdskontrakt for fagskolen. Med unntak av å beskrive krav til renhold og frekvenser, har ikke innkjøpsseksjonen vært delaktig i arbeidet med anbudet eller med oppfølgingen av kontrakten i ettertid. Dette har høyskolen selv tatt hånd om ved å benytte konsulentfirmaet KBD-gruppen i arbeidet med å innhente anbud og til å inngå renholds-kontrakt med firmaet TOMA AS²⁴. Oppfølging av renholdsavtalen gjennomføres av konsulentfirmaet.

Det er et krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter der dette er mulig og hensiktsmessig. I henhold til mottatt informasjon er ikke renholdsområdet egnet for å stille krav om lærlinger, da det er få eller ingen lærlinger innenfor renholdsbransjen.

Krav ved konkurransegjennomføring

Ved gjennomføring av anbud på renholdstjenester forholder innkjøp og BYE seg til «Samarbeid mot svart økonomi»²⁵ og Difi²⁶ sine anbefalinger når det gjelder forebygging av arbeidslivskriminalitet knyttet til denne type kontrakter. «Samarbeid mot svart økonomi» har utarbeidet «10 gode råd for å hindre svart økonomi og arbeidslivskriminalitet i kommuner og fylkeskommuner»²⁷.

Ved gjennomføring av konkurranse om renholdskontrakter stiller innkjøpsseksjonen blant annet følgende krav til leverandør:

- Leverandør (firmaet) skal være registrert som godkjent renholdsbedrift.
- Leverandører må legge fram relevante opplysninger om skatter og avgifter.
- Fast ansatt personell skal ha ID-kort fra arbeidstilsynet.
- Innkjøpsseksjonen ønsker at leverandøren benytter fast ansatte vikarer/faste vikarer.
- Senest ved kontraktsinngåelse skal det legges fram relevant dokumentasjon på lønns- og arbeidsvilkår for personell i oppdraget, som ID-kort og arbeidsavtale.
- Oppdragsgiver skal informeres om nytt personell, og ha mulighet for å kontrollere relevant dokumentasjon.
- I anbudssammenheng legges det vekt på krav til fagkunnskap. Renhold skal leveres etter fast standard, NS INSTA 800.
- Det blir etterspurt beregnet tidsbruk og minimumstid, samt estimert stillingsprosent i oppdraget. Dette gir en pekepinn på tidsbruk, lønnsnivå og samlet kostnad for oppdraget.
- Kontrakten har et eget punkt som omhandler sosial dumping og etisk handel.

²⁴ KBD – Kjell Bård Danielsen AS. Sivilingeniør MRIF. Kompetanse – bedre drift.

²⁵ Forkortet til SMSØ

²⁶ Difi = Direktoratet for forvaltning og IKT

²⁷ Jfr vedlegg 3

Ansvar

Etter kontraktsignering overtar skolene ansvaret for å følge opp renholdsavtalen. Partene har tilgang til en helhetlig kontrakt, både oppdragsgivers forespørsel, tilbud og avtalevilkår, der renholdet er spesifisert detaljert i oppdragsgivers forespørsel. Det samme gjelder ansvarsfordelingen.

Innkjøpsseksjonen anbefaler at det avtales månedlige møter mellom partene i en oppstartperiode for å følge leveransen tett. Dette for å sikre best mulig leveranseresultat.

Bruk av ID-kort²⁸

I forbindelse med gjennomføring av kontraktsarbeidet ute på byggeplass, må alle sjekke inn digitalt med arbeidstilsynets utstedte ID-kort. Dette for å sikre at alle som befinner seg på byggeplassen har tillatelse til å oppholde seg der.

I renholdskontraktene stilles det krav om at nøkkelpersoner i firmaet skal ha fagbrev. Arbeidstilsynet utsteder ID-kort for faste ansatte renholdere. Dette er et bevis på at vedkommende renholder er klarert og har nødvendig kompetanse innen feltet. ID-kort blir ikke utstedt til vikarer, med mindre det dreier seg om faste vikarer, eller fast ansatte vikarer. Under arbeid i skolenes lokaler skal renholdere, faste vikarer og renholdsleder blant annet bære synlig ID-kort fra Arbeidstilsynet.

Oppfølging av kontrakt

Som nevnt tidligere må en stor del av arbeidet med å motvirke arbeidslivskriminalitet og sosial dumping skje i kontraktsoppfølgingsfasen. Forskriften krever at det blir gjort «nødvendig kontroll» av om lønns- og arbeidsvilkår overholdes. I forbindelse med kontraktsevaluering inneholder malen som skal brukes en spesifisert oversikt over hvilke krav som skal være oppfylt innenfor for lønns- og arbeidsvilkår. Dette skal dokumenteres.

3.3 Krav til effektivt styringssystem

For å følge opp krav i lov og forskrift, har Møre og Romsdal fylkeskommune, som oppdragsgiver og eier av bygg- og anlegg og videregående skole, ansvar for å etablere et godt og effektivt system for styring og oppfølging av de bygg- og anleggskontrakter og de renholdskontraktene som inngås med eksterne leverandører. MRFK skal ha etablert et system og rutiner for blant annet å påse at de krav som stilles i tilknytning til lønns- og arbeidsvilkår og de krav som stilles til bruk av lærlinger i disse kontraktene oppfylles.

Bygg- og eiendomsavdelingen er i gang med å implementere maler for blant annet evaluering av entreprenøroppdrag samt arkitekt- og rådgiveroppdrag. Nye maler innarbeides i MRFKs kvalitets-system.

²⁸ Også kalt «grønnekort».

4. Krav i bygg- og anleggskontrakter og renholdskontrakter

Prosjektbestillingen omhandler en kartlegging av i hvilken grad MRFK i sine tildelingskontrakter tar stilling til sosial dumping/arbeidslivskriminalitet og om det legges til rette for bruk av lærlinger i oppfyllelsen av kontraktene.

Problemstilling 1: Inneholder fylkeskommunens kontrakter de krav som skal stilles til lønns- og arbeidsvilkår og krav om bruk av lærlinger ved anskaffelser innenfor bygg- og anlegg og renhold?

4.1 Revisjonskriterier²⁹

Vi har utledet følgende revisjonskriterier for å besvare denne problemstillingen:

- Oppdragsgiver skal i sine kontrakter sikre at ansatte hos leverandør-/underleverandør som direkte medvirker til å oppfylle en kontrakt, ikke har dårligere lønns- og arbeidsvilkår enn det som følger av allmenngjøringsforskrifter eller landsomfattende tariffavtaler.
- Oppdragsgiver skal i kontrakten kreve at leverandøren og eventuelle underleverandører på forespørsel må dokumentere at krav til lønns- og arbeidsvilkår er oppfylt.
- Oppdragsgiver skal i sine kontrakter stille krav om at leverandør er tilknyttet en læreordning i kontrakter der det er relevant å benytte arbeidskraft med fag- og svennebrev.

4.2 Funn og fakta

Bygg- og anleggskontrakt

Det er kun en bygg- og anleggskontrakt som oppfyller kriteriene i bestillingen. Dette gjelder kontrakten mellom MRFK og Veidekke AS om utbygging av Fagerlia videregående skole i Ålesund. Denne kontrakten ligger derfor til grunn for de vurderinger revisjonen har gjort i denne rapporten, sammen med malene som er under utarbeidelse³⁰. De malene som ligger inne i kvalitetssystemet er av eldre dato. Disse skal, etter opplysning fra bygg- og eiendomsavdelingen, erstattes av nye maler fra Difi som omfatter lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger i offentlige kontrakter. De nye malene skal også inneholde opplysning om tilknytningen til StartBANK. Malene skal legges til grunn for gjennomføringen av kontrakten for Fagerlia videregående skole og for etterfølgende kontrakter.

²⁹ Nærmere om revisjonskriteriene i vedlegg 2.

³⁰ Difis maler.

Under selve byggeprosessen er det lagt opp til minimum ett byggherremøte hver andre uke, eller ved behov³¹. På disse møtene skal blant annet helse-, miljø og sikkerhet (HMS) og risikovurderinger være faste tema.

Lønns- og arbeidsvilkår

Både konkurransegrunnlaget og kontrakten for utbygging av Fagerlia videregående skole inneholder krav om at leverandøren er ansvarlig for at egne ansatte og ansatte hos underleverandør (herunder innleide) har lønns- og arbeidsvilkår i henhold til bestemmelsene i lov og forskrift. Det er fastsatt krav om at leverandøren på forespørsel plikter å dokumentere lønns- og arbeidsvilkårene både for egne arbeidstakere og arbeidstakere hos eventuelle underleverandører (herunder innleide). Ved brudd på disse kravene skal leverandøren rette forholdet. I tillegg til disse kravene inneholder også konkurransegrunnlaget og kontrakten en beskrivelse av hvilke sanksjoner som kan bli aktuelle ved mislighold av de kravene som er satt til lønns- og arbeidsvilkårene. I tillegg er det tatt inn et krav om at leverandøren ikke kan ha flere enn to ledd under-entreprenører under seg uten byggherrens skriftlige samtykke.

Lærlinger

I kontrakten om utbygging av Fagerlia videregående skole ser vi at både konkurransegrunnlaget og kontrakten inneholder de krav om bruk av lærlinger som regelverket krever. Ved utførelsen av kontraktsarbeidet er det satt krav i både konkurransegrunnlag og kontrakt at minimum 7 % av arbeidede timer innenfor bygg- og anleggsgagnene samlet utføres av lærlinger, jf. opplæringslova § 4-1. Kravene kan oppfylles ved at arbeidede timer er utført av personer som er under systematisk opplæring og oppmeldt etter praksiskandidatordningen, men kan også oppfylles ved å benytte lærlinger etter tilsvarende ordninger i annet EU/EØS-land. Det er også opplyst at kravet som stilles om bruk av lærlinger, kan oppfylles av leverandøren og en eller flere av hans underleverandører.

Entreprenør skal ved oppstart, og på anmodning under gjennomføringen av kontraktsarbeidet, sannsynliggjøre at kontraktskravene om lønns- og arbeidsvilkår og krav til lærlinger vil bli oppfylt. Ved kontraktsavslutning skal det framlegges oversikt over antall lærlingetimer, og timelister skal ellers framlegges på anmodning. Det er utarbeidet et avregningssystem for oppfølging av antall arbeidede timer utført av lærlinger i prosjektet. Med utgangspunkt i entreprenørens timelister beregnes prosentandel arbeid utført av lærlinger. Det skal rapporteres hver måned fra totalentreprenør til byggherre på arbeidede timer, slik at det legges til rette for at det fastsatte prosentkravet til bruk av lærlinger i kontraktsarbeidet blir oppfylt. MRFK er vanligvis byggherre for disse kontraktene.

³¹ Opplysning gitt av bygg- og eiendom på oppstartmøte.

Faglærte håndverkere

Kontrakten inneholder også bestemmelser om at minimum 40 % av arbeidede timer innenfor bygg- og anleggsgagnene samlet skal utføres av personer med fagbrev, svennebrev eller dokumentert fagopplæring i henhold til nasjonal fagopplæringslovgivning, eller likeverdig utenlandsk fag-utdanning. Entreprenøren skal etter kontraktsinngåelsen redegjøre overfor byggherre hvordan dette kravet vil bli oppfylt. Entreprenøren skal jevnlig oversende bemanningsplaner og rapporter som viser oppfylleelsesgraden³². Byggherren kan stoppe arbeidet dersom det er grunn til å tro at mislighold vil inntreffe, og at forholdet ikke blir rettet innen en rimelig frist gitt ved skriftlig varsel fra byggherren. På samme måte som for lærlinger tas det utgangspunkt i entreprenørens timelister for å beregne %-andel arbeid utført av faglærte. Det skal rapporteres hver måned fra totalentreprenør på arbeidede timer, slik at det også her legges til rette for at fylkeskommunen/BYE også skal ha god oversikt om det fastsatte prosentkravet til bruk av faglærte blir oppfylt.

ID-kort

I forbindelse med gjennomføring av kontraktsarbeidet ute på byggeplass, skal alle sjekke inn digitalt med arbeidstilsynets utstedte ID-kort. Dette for å sikre at alle som befinner seg på byggeplassen har tillatelse til å oppholde seg der.

Renholdskontrakter

Mottatt dokumentasjon på tre av fire renholdskontrakter³³ inneholder krav til lønns- og arbeidsvilkår og etisk handel. Det poengteres fra innkjøp/BYE at det kun tildeles renholdskontrakter til godkjente renholdsbedrifter. Det ble i 2012 innført en godkjenningsordning for renholdsbedrifter. Det innebærer at alle som kjøper renholdstjenester er pålagt å kontrollere at renholdsbedriften er godkjent av Arbeidstilsynet³⁴.

Krav til lønns- og arbeidsvilkår

Mottatt dokumentasjon på inngåtte renholdskontrakter viser at det er stilt krav til lønns- og arbeidsvilkår i tre av fire inngåtte rammeavtaler. To av disse avtalene er inngått mellom renholdsfirmaet ISS og henholdsvis Sykkylven og Ålesund videregående skoler, mens den tredje avtalen er inngått mellom TOMA AS og Stranda videregående skole. Rammeavtalen som gjelder Fagskolen i Ålesund inneholder ingen krav om lønns- og arbeidsvilkår i henhold til gjeldende bestemmelse. Vi har mottatt informasjon om at det i fra MRFK sin side nå arbeides med en ny renholdskontrakt for Fagskolen i Ålesund som blant annet vil omhandle likebehandling av lønns- og arbeidsvilkår (Difi).

³² Jf punktet om avregning av arbeidede timer for lærlinger over.

³³ For 3 videregående skoler, samt fagskolen i Ålesund.

³⁴ Jf Forskrift om offentlig godkjenning av renholdsvirksomheter og om kjøp av renholdstjenester.

Krav om bruk av lærlinger

Det er et krav om å benytte lærlinger i offentlige kontrakter hvor dette er mulig og hensiktsmessig. Det er få eller ingen lærlinger i renholdsbransjen³⁵, og vi ser at renholdskontraktene ikke inneholder krav om bruk av lærlinger.

Godkjenning fra Arbeidstilsynet

Arbeidstilsynet utsteder identitetskort for alle fast ansatte renholdere. Forskriften om offentlig godkjenning av renholdsvirksomheter og om kjøp av renholdstjenester stiller strenge krav til forholdene for de ansatte i renholdsbedriftene. Den skal forhindre sosial dumping, svart arbeid og utlendinger som jobber ulovlig i Norge. For å kunne få ID-kort til sine ansatte, må bedriften være godkjent som renholdsbedrift. ID-kortet er et bevis på at vedkommende jobber for en godkjent renholdsbedrift, som er ett av kravene oppdragsgiver stiller i forbindelse med valg av leverandør. Denne type ID-kort blir ikke utdelt til vikarer, med mindre det dreier seg om faste vikarer eller fast ansatte vikarer. I de tilfeller leverandør må benytte annen vikar, er det samme krav til kunnskap og utførelse, og vikarene skal bære synlig ID fra arbeidsgiver. Skolen skal i disse tilfellene varsles om dette.

Kontroll med at alle som utfører renholdsarbeid har og bruker ID-kort, gjennomføres ved den enkelte skole.

Arbeidsavtaler

Alle som skal utføre arbeid for å oppfylle renholdskontrakten, skal ha gyldig, underskrevet arbeidsavtale. I de tilfeller det tas inn nytt personell hos leverandøren, skal oppdragsgiver orienteres om dette.

Vi har mottatt dokumentasjon som viser at det er utarbeidet arbeidskontrakter for renholdere som medvirker til å oppfylle renholdskontrakter på de videregående skolene, og at disse blant annet omhandler vedkommende renholder sine lønnsbetingelser. Vi har gjennomgått de arbeidsavtalene som vi har mottatt og sett at lønn er i henhold til tariff. Vi har også mottatt informasjon fra en av skolene om at de har fått beskjed fra leverandør om inntak av vikar, men at det kun har vært orientert muntlig om lønns- og arbeidsvilkår for denne renholderen. Skolen har ikke krevd nærmere dokumentasjon på dette.

Vi har ingen opplysning om at dette er informasjon/dokumentasjon som er gitt videre til innkjøpsseksjonen for orientering.

³⁵ Daglig leder for forlaget Yrkeslitteratur – et forlag som har gitt ut lærebøker i renholdsfaget siden 1970-tallet, synes det er synd at så å si alle som tar fagbrev som renholdsoperatør er praksiskandidater. Av godt over 30 000 lærlinger i fjor, var kun åtte lærlinger i renhold. <http://renholdsnytt.no/vis-interesse-lærlinger>

4.3 Revisors vurdering

Revisjonskriterier som skal svares ut:

- Oppdragsgiver skal i sine kontrakter sikre at ansatte hos leverandør-/underleverandør som direkte medvirker til å oppfylle en kontrakt, ikke har dårligere lønns- og arbeidsvilkår enn det som følger av allmenngjøringsforskrifter eller landsomfattende tariffavtaler.
- Oppdragsgiver skal i kontrakten kreve at leverandøren og eventuelle underleverandører på forespørsel må dokumentere at krav til lønns- og arbeidsvilkår er oppfylt.
- Oppdragsgiver skal i sine kontrakter stille krav om at leverandør er tilknyttet en læreordning i kontrakter der det er relevant å benytte arbeidskraft med fag- og svennebrev.

Det bygg- og anleggsprosjektet som er aktuelt for denne forvaltningsrevisjonen er utbygging av Fagerlia videregående skole i Ålesund. For dette prosjektet har vi mottatt dokumentasjon som viser at den inngåtte byggekontrakten inneholder de krav som regelverket stiller til lønns- og arbeidsvilkår hos leverandør/ underleverandør, og til bruk av lærlinger i utførelsen av kontrakts-arbeidet. Det samme gjelder kontraktens krav om at leverandøren og eventuelle underleverandører på forespørsel må dokumentere at krav til lønns- og arbeidsvilkår er oppfylt.

I og med at arbeidet med utførelsen av kontrakten ikke har startet opp, kan vi kun uttale oss om hva kontrakten inneholder av denne type krav, i tillegg til at vi kan uttale oss om hvilke rutiner og system bygg- og eiendomsavdelingen har etablert for å følge opp bygg- og anleggskontrakten. Hva kontrakten inneholder av fastsatte krav er omtalt overfor, men forhold knyttet til rutiner og system omtales nærmere i rapportens kapittel 5.

Ser vi på de renholdsavtalene som er inngått mellom MRFK ved de videregående skolene og fagskolen og de aktuelle leverandørene, ser vi at det i tre av disse kontraktene er omhandlet krav til lønns- og arbeidsvilkår i henhold til krav i lov og forskrift. Den fjerde kontrakten inneholder ikke slike krav med utgangspunkt i den dokumentasjonen vi har mottatt og gjelder Fagskolen i Ålesund.

Det er få lærlinger innenfor renholds-faget. Det er ikke stilt krav om bruk av lærlinger i de renholdskontraktene som vi har sett på i forbindelse med dette prosjektet.

5. Systemer og internkontroll for etterlevelse av lovkravene

Møre og Romsdal fylkeskommune har et overordnet ansvar for et kvalitativt godt og effektivt styringssystem for planlegging, gjennomføring og oppfølging av bygge- og anleggskontrakter og renholdskontrakter.

Oppdragsgiver skal dermed ha et system eller intern kontroll for blant annet å sjekke om kontraktseier stiller relevante krav til lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger i kontraktene.

Problemstilling 2: Har fylkeskommunen etablert tilfredsstillende systemer og intern kontroll for å ivareta at lovkravene knyttet til lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger etterleves?

5.1 Revisjonskriterier

Vi har utledet følgende revisjonskriterier for å besvare denne problemstillingen:

- Oppdragsgiver skal ha system eller intern kontroll for å sikre at det stilles krav til lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger i de offentlige kontraktene som inngås.
- Oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendige kontroller av lønns- og arbeidsvilkår hos hoved- og underleverandører. Kontrollene bør dokumenteres.
- Oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendig kontroll av om krav til bruk av lærlinger overholdes.

5.2 Funn og fakta

Bygg- og anleggskontrakter

BYE har etablert et internkontrollsystem for å ivareta oppfølging av bygg- og anleggskontrakter. Kontraksbestemmelsene omhandler en rekke krav til leverandøren når det gjelder lønns- og arbeidsvilkår og plikter å dokumentere disse kravene på forespørsel fra byggherre. Hvordan leverandøren har tenkt å oppfylle kravene som stilles til lønns- og arbeidsvilkår og krav om bruk av lærlinger, blir etterspurt før kontrakten underskrives av partene. Dersom det forekommer brudd på kravene til lønns- og arbeidsvilkårene, kan byggherre kreve retting fra leverandøren. «Byggherren har blant annet rett til å holde tilbake et beløp tilsvarende cirka to ganger innsparingen³⁶ for arbeidsgiveren dersom forholdene ikke rettes».

Det skal gjennomføres kontroller av om leverandøren benytter lærlinger i oppfyllelsen av kontrakten. Det er etablert et avregningssystem for å kontrollere om lærlingekravet oppfylles, det samme gjelder kravet om bruk av faglærte håndverkere. Det er etablert et stemplingssystem som skal vise hvor

³⁶ Innsparingen = det arbeidsgiver har tjent på å bryte kravene om lønns- og arbeidsvilkår.

mange timer lærlinger og andre er tilstede på byggeplassen, i tillegg til at alle som skal inn på byggeplassen må sjekke inn digitalt med arbeidstilsynets bevis.

Leverandøren skal ved oppstart, og ellers på anmodning under gjennomføringen av kontraktsarbeidet, sannsynliggjøre at kravene vil bli oppfylt. Det rapporteres hver måned fra totalentreprenør både på % antall lærlinger og % antall fagarbeidere, i tillegg til at det rapporteres hver måned på totalt antall timer utført.

Det er etablert en rutine som skal sikre at alle som er på byggeplassen bærer godkjent ID-kort. Andre skal vises bort.

Det er i tillegg etablert en rutine med byggherremøter som skal gjennomføres minimum hver 14. dag eller når det er behov for det. På disse møtene skal blant annet HMS og vurdering av risikoforhold være faste tema. Totalentreprenøren rapporterer på disse byggherremøtene.

Brudd på kontraktsbestemmelser skal meldes, og tas opp på byggherremøtene under oppfølging av seriøsitetsbestemmelsene. Bygg og eiendomssjef og plannemnda for byggeprosjekt blir tilsendt rapporter om byggeprosjektets framdrift og eventuelle brudd på kontraktskrav og andre forhold i form av månedsrapport (perioderapport) for orientering og vurdering av prosjektet.

Vi har fått tilbakemelding fra bygg- og eiendomsavdelingen at de planlegger å ta i bruk et nytt evalueringsskjema for entreprenøroppdrag som er utarbeidet av Difi og NKF³⁷. Dette evalueringsskjemaet gir mulighet for nærmere omtale av hvordan kravene som er stilt i kontrakten om lønns- og arbeidsvilkår skal følges opp og dokumenteres. Evalueringsskjemaet underskrives av både oppdragsgiver og leverandør. Det skal også tas i bruk en mal for evaluering av arkitekt- og rådgiveroppdrag.

Vi kan ikke si noe nærmere om hvordan evalueringen vil fungere for bygg- og anleggskontrakten på Fagerlia videregående skole, da produksjonsfasen ennå ikke er satt i gang.

Renholdskontrakter

Rådgiver ved bygg- og eiendomsavdelingen (BYE) og rådgiver ved innkjøpsseksjonen har i samarbeid gjennomført anbud og fulgt leveranser på renholdstjenester over lengre tid. Deres erfaring med bransjen og egne virksomheter viser at det oppnås best resultat når oppdragsgiver/skolen jevnlig følger både leveranse og leverandør tett. De bistår skolene muntlig og skriftlig med kontraktsoppfølgingen dersom det er behov for det i avtaleperioden og til andre uklarheter i kontraktene, slik at en har kontroll på kontraktene underveis. Det forutsetter at skolen selv melder inn behov.

Mottatt dokumentasjon viser at skolene overtar ansvaret for å følge opp avtalen etter at renholdskontrakten er signert. Begge partene har tilgang til fullstendig kontrakt, både oppdragsgivers forespørsel, tilbud og avtalevilkårene. Renholdet er spesifisert i forespørselen, det samme skal gjelde ansvarsfordelingen.

³⁷ Norsk Kommunalteknisk Forening

Skoleeier ved innkjøp/BYE³⁸ anbefaler at det avtales månedlige møter mellom partene i oppstartsperioden og til leveransen har satt seg. De vi har snakket med gir uttrykk for at det beste resultatet oppnås ved at den enkelte skolen følger leveransen tett. Dersom det oppstår situasjoner i den enkelte kontrakt som skolene må ha hjelp til, tas det muntlig eller skriftlig kontakt med innkjøpsseksjonen.

Mottatt informasjon fra skoleeier viser at det skal gjennomføres minimum et årlig evalueringsmøte mellom oppdragsgiver og leverandør angående renholdskontraktene, der blant annet kontroll av lønns- og arbeidsvilkår skal inngå. Vi har forespurt de aktuelle skolene om dokumentasjon på gjennomført kontraktsoppfølging, og har mottatt informasjon om dette fra tre av de videregående skolene som har renhold fra eksterne leverandør. Den fjerde skolen har brukt sin eksterne konsulent til å gjennomføre evaluering av kontrakten, og vi har fått informasjon som tyder på at verken skolen eller innkjøpsavdelingen har mottatt kopi av disse evalueringene.

Den mottatte informasjonen viser at kontraktsoppfølgingen gjøres på noe forskjellig måte ved den enkelte skole, og at det kan være noe forskjellig oppfatning av hvem som skal gjøre hva i forbindelse med oppfølgingen.

Dokumentasjon på gjennomført årlig kontraktsoppfølgingen skal underskrives både av oppdragsgiver og leverandør. Vi har mottatt følgende informasjon fra de tre videregående skolene og Fagskolen i Ålesund om hvordan de følger opp bestemmelsene i den enkelte renholdskontrakt:

Skole	Oppfølging av kontrakt
Stranda vgs.	Kontakt med kontraktsansvarlig hos TOMA AS. Ikke fulgt malen om «Kontraktsevaluering årlig og ved avtaleslutt». Alle punkt i malen ble godkjent i samband med kontraktsinngåelsen, blant annet lønns- og arbeidsvilkår. Ikke kontroll av dette i etterkant. Muntlig orientering om lønns- og arbeidsvilkår for vikar, ikke krevd dokumentasjon på dette. Vaktmester har deltatt på alle INSTA-kontroller ³⁹ sammen med kontraktsansvarlig v/TOMA. Ingen spesielle merknader på renholds-kvaliteten. Oppfølging av kontrakt mellom skolen og TOMA AS er ikke dokumentert ut over INSTA-rapportene. Etter dialog mellom skolen og innkjøpsseksjonen har de kommet fram til enighet om at skolen skal bruke skjemaet «kontraktsevaluering årlig og ved avtaleslutt» for kontraktsoppfølgingen framover.
Ålesund vgs.	Skjemaet «Kontraktsevaluering årlig og ved avtaleslutt – renholdskontrakt» er benyttet. Alle aktuelle punkter i oppfølgingen er kvittert ut, og skjemaet er datert 30.04.2018.
Sykkylven vgs.	Muntlig tilbakemelding. Påser at krav om uniformering og bæring av ID-kort oppfylles. Det gjennomføres INSTA-kontroller fire ganger per år sammen med renholdsfirmaet ISS. Ved eventuelle avvik tas det kontakt med innkjøpsansvarlig for skolene i MRFK. Skolen gjennomfører ingen kontroll av lønns- og arbeidsvilkår. Skolen mener at dette og evaluering

³⁸ Bygg- og eiendomsavdelingen.

³⁹ INSTA-kontroll = Kontroll av renholdskvalitet i henhold til standarden NS INSTA 800.

	av kontrakten årlig og ved avtaleslutt gjennomføres av andre i fylkeskommunen. I følge kommentar fra innkjøp/BYE er dette skolens oppfatning, og ikke riktig sammenliknet med gjeldende rutiner siste tre år.
Fagskolen i Ålesund	Det som har vært praktisert i avtalen er at KBD ⁴⁰ har vært innleid konsulent til Hials ⁴¹ . Konsulent har avholdt evalueringene. Revisjonen har ikke mottatt eventuelle kopier av disse evalueringene. Skolen er nå i gang med en egen renholdsavtale for fagskolebygget.

Kilde: Informasjon fra skolene.

Opplæring og årlig kontraktsevaluering for renholdskontrakter

Vi har mottatt informasjon om at både leverandør og oppdragsgiver gjennomfører opplæring innenfor NS INSTA 800, som er Norsk Standard for renholdskvalitet. MRFK gjennomførte i 2014 opplæring innenfor temaene «Kvalitetskrav til reinhold – NS INSTA 800» og «Oppfølging av kontrakt med reinholdsfirma» for blant annet ansatte ved de videregående skolene.

Skoleeier (MRFK) ved innkjøp opplyser at den årlige kontraktsoppfølgingen av renholdskontraktene skal gjennomføres av den enkelte skole. Revisjonen har fått opplyst at de skolene som har renhold fra eksternt leverandør har hatt dette over lengre tid, og skal dermed ha god kunnskap om de krav som stilles til renholdskvalitet i NS INSTA 800, om selve kontrakten, samt om kontraktsgjennomføringen. Vi har ikke mottatt dokumentasjon på gjennomført evaluering fra tre av de fire skolene som har kontrakt med eksterne renholdsleverandører. Kun én skole har gjennomført en slik evaluering. Denne er gjennomført og underskrevet av partene 30.04.2018.

Vi har mottatt informasjon følgende informasjon fra innkjøp/BYE:

Innkjøp har laget utfyllende informasjon om ansvarsfordeling for oppfølging av kontrakter generelt, og kontrakter som den enkelte virksomhet selv eier spesielt, samt maler og veiledninger. Det er gjentatte ganger informert om at nødvendig informasjon ligger tilgjengelig på Innkjøpssidene på intranett.

I tillegg er det gjennomført årlige kurs de siste 3 årene for alle med rolle som anskaffelsesansvarlig i de fylkeskommunale virksomhetene, herunder på videregående og fagskoler. Kontraktsoppfølging ligger til den anskaffelsesansvarlige. På disse samlingene har eierskap og oppfølgingsansvar for egne kontrakter vært tema, med gjennomgang av ansvar, rutiner og prosedyrer osv.

Informasjon og opplæring er gjennomført i henhold til vedtatte og pr i dag gjeldende rutiner i fylkeskommunen. Dette har Juridisk avdeling / Innkjøpsseksjonen stått for. BYE v/rådgiver renhold har gjennomført eget kurs der arbeidslivskriminalitet i renholdskontrakter var tema.

Innkjøpsrådgiver og rådgiver renhold BYE registrerer likevel at det er noe varierende grad av oppfølging av skolenes egne kontrakter.

⁴⁰ KBD = Kjell Bård Danielsen AS

⁴¹ Hials = Høyskolen i Ålesund

Det er framlagt dokumentasjon på at MRFK har sikret nødvendig informasjon om ansvar for og oppfølging av egne kontrakter. Innkjøp opplyser at de har oppdatert sine maler for konkurransegrunnlag og renholdskontrakter ut i fra DIFI sin siste mal når det kommer til krav til lønns- og arbeidsforhold.

5.3 Revisors vurdering

Revisjonskriterier som skal svares ut:

- Oppdragsgiver skal ha system eller intern kontroll for å sikre at det stilles krav til lønns- og arbeidsvilkår og bruk av lærlinger i de offentlige kontraktene som inngås
- Oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendige kontroller av lønns- og arbeidsvilkår hos hoved- og underleverandører. Kontrollene bør dokumenteres.
- Oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendig kontroll av om krav til bruk av lærlinger overholdes.

Bygg- og anleggskontrakt

I og med at produksjonsfasen i forbindelse med utbyggingen av Fagerlia videregående skole ventes å starte opp i slutten av 2018, har vi bare sett på det systemet og de rutiner som er etablert eller er under utarbeidelse i forbindelse med gjennomføring og oppfølging av dette oppdraget.

MRFK har inngått kontrakt om utbygging av Fagerlia videregående skole med Veidekke AS. I forbindelse med oppfølgingen av kontraktsvilkårene, har vi mottatt tilbakemelding fra bygg- og eiendomsavdelingen om at de planlegger å ta i bruk en mal utviklet av Difi⁴² og NKF⁴³ for å kvalitetssikre og følge opp at kravene i kontrakten om lønns- og arbeidsvilkår blir oppfylt. Revisjonen mener det er viktig at den evalueringen som gjennomføres inneholder en oversikt over de spesifiserte kravene som er stilt i kontrakten om lønns- og arbeidsvilkår, og at det utarbeides dokumentasjon som viser hvordan kravene er oppfylt. Vi vurderer det som hensiktsmessig at BYE tar i bruk malen om evaluering av entreprenøroppdrag i forbindelse med gjennomføring av kommende bygg- og anleggskontrakter⁴⁴.

BYE har etablert et system for å ivareta kravet som stilles i kontrakten om at lærlinger skal stå for 7 % av alle arbeidede timer for å oppfylle kontrakten, og at 40 % av arbeidsstokken skal være faglærte. Dette følges opp i form av kontroll av leverandørens timelister opp mot %-kravene, i tillegg til det timelistene kan kontrolleres opp mot registreringsystemet på byggeplass der alle må sjekke inn digitalt med arbeidstilsynets bevis.

⁴² Jfr. Difis «Veileder om beste praksis» for lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter, som skisserer hvilke momenter det er viktig som grunnlag for å gjennomføre en kontraktsoppfølging bør inneholde.

⁴³ Difi og NKF har utarbeidet disse malene etter innspill fra kommuner og bransjeorganisasjoner.

⁴⁴ Samt mal om evaluering av arkitekt- og rådgiveroppdrag.

Renholdskontrakter

Skoleeier (MRFK) stiller i kontrakten krav om dokumentasjon på at leverandøren av renholdstjenester følger kravene om lønns- og arbeidsvilkår før den enkelte renholdskontrakt inngås. Dokumentasjon på lønns- og arbeidsvilkår skal også legges fram for den enkelte kontraktseier/skole på forespørsel i løpet av avtaleperioden.

Innkjøpsseksjonen har utarbeidet en mal for oppfølgingsarbeidet på renholdskontraktene:

For renholdskontraktene skal det årlig og ved avtaleslutt gjennomføres en kontraktsevaluering som omfatter objektive konstaterbare faktum på avvik knyttet til konkrete punkt i den kontrakten som partene er enig om. Denne evalueringen er det de videregående skolene som kontraktseier som skal gjennomføre. Evalueringen skal gjennomføres opp mot rammeavtalen, eventuelle avtalte endringer i avtaleperioden, samt annen skriftlig dokumentasjon. Dette skal gjøres i den hensikt å skape økt bevissthet hos både oppdragsgiver og leverandør om hvilke krav og forventninger som stilles til en god leveranse, og som skal bidra til forbedringer hos partene⁴⁵.

Den malen som skal benyttes i forbindelse med evalueringen inneholder blant opplysninger om oppfølging/kontroll av lønns- og arbeidsvilkår, og skal underskrives av kontraktseier og leverandør.

Informasjon og fakta viser at det er delegert ansvar for å følge opp renholdsavtalen til den enkelte skole. MRFK ved innkjøp og BYE anbefaler at det avtales månedlige møter mellom partene i en oppstartsfase. Det henstilles også til skolene om at de følger opp avtalen med leverandør tett for et best mulig leveranseresultat. Vi kan ikke se at det blir gjennomført noen skriftlige rapporteringer fra skolene på denne evalueringen, slik det står beskrevet i rutiner for «Avtaleoppfølging i fylkeskommunen». Vi ser at en av skolene har utarbeidet evalueringsrapport etter at vi startet opp arbeidet med denne forvaltningsrevisjonen, og vi ser at det foregår muntlig og skriftlig kommunikasjon om aktuelle problemstillinger og avklaringer mellom de videregående skolene og innkjøpsseksjonen/BYE.

Revisjonen har fått informasjon om at innkjøpsseksjonen ønsker å motta kopi av kontrakts-evalueringene som blir gjennomført, men de kan ikke pålegge skolene å gjøre dette fordi det er skolene som eier kontraktene. Det fremstår som uklart for revisjonen hvilken instans i fylkeskommunen som skal motta kopi eller referat fra oppfølgingsmøte (kontraktsevaluering), slik det står beskrevet i rutinene.

Tilbakemeldinger vi har fått viser at skolene kan ha en annen oppfatning av hva den etablerte ansvarsfordelingen for oppfølging av lønns- og arbeidsvilkår og for den årlige kontraktsevalueringen innebærer, enn det som ligger i de etablerte rutinene. Vi har fått opplyst at det fra oppdragsgivers side ofte blir informert om ansvarsfordelingen når det kommer til avtaleoppfølging i fylkeskommunen, og at dette burde være klart. I og med at det likevel oppstår uklarheter vedrørende hvem som har ansvar for hva, er dette etter revisjonens vurdering forhold som krever enda tydeligere fokus slik at eventuelle misforståelser unngås.

⁴⁵ Uttale fra innkjøpsseksjonen.

Vi ser at det i løpet av revisjonens arbeid med dette prosjektet har blitt satt fokus på temaet kontraktsevaluering, og at mottatt informasjon viser at slik evalueringen heretter skal gjennomføres skriftlig en gang per år. Dette mener revisjonen er en hensiktsmessig rutine.

Revisjonen ser at skolene ikke gjennomfører kontraktsevaluering årlig eller ved avtaleslutt i henhold til rutinene som MRFK ved innkjøp/BYE har etablert. Dette bygger vi på det faktum at vi ikke har mottatt etterspurte kontraktsevalueringer med unntak av én evaluering som ble gjennomført etter at revisjonen startet med dette prosjektet.

6. Konklusjon og anbefalinger

6.1 Konklusjon

Med utgangspunkt i de avgrensninger som ble tatt i bestillingen av prosjektet, er det kun én bygg- og anleggskontrakt i Møre og Romsdal fylkeskommune som er aktuell for denne forvaltningsrevisjonen.

Dette gjelder bygg- og anleggskontrakten om utbyggingen av Fagerlia videregående skole i Ålesund. Mottatt dokumentasjon av inngått kontrakt mellom Veidekke AS og MRFK om denne utbyggingen, viser at de kravene som skal stilles til lønns- og arbeidsvilkår og krav om bruk av lærlinger er innarbeidet i kontraktsbestemmelsene.

Den dokumentasjonen og informasjonen vi har mottatt viser at bygg- og eiendomsavdelingen er i ferd med å etablere et oppfølgingssystem for å kontrollere at kravene som stilles i bygge- og anleggskontrakter om lønns- og arbeidsvilkår blir ivaretatt. BYE planlegger å ta i bruk maler for evaluering av entreprenøroppdrag og evaluering av arkitekt- og rådgiveroppdrag som er utviklet av Difi⁴⁶ og NKF⁴⁷ sammen med kommuner og bransjeorganisasjoner i hele landet. Malene bygger på Difis veileder «Beste praksis», og skal sikre at de fastsatte kravene som nevnt overfor følges opp og dokumenteres. Denne veilederen skisserer hva som bør gjøres og hva som bør vurderes når det kommer til risikovurdering, rapportering og dokumentasjon tilknyttet inngåtte bygge- og anleggskontrakter⁴⁸.

Revisjonen mener det er hensiktsmessig at prinsippene i veilederen «Beste praksis» legges til grunn for senere kontraktsinngåelser innenfor bygg og anlegg.

Det er etablert et system for å følge opp at bruk av lærlinger og bruk av fagarbeidere i bygge- og anleggskontrakten er i henhold til kontraktsbestemmelsene. Dette innebærer at det blir foretatt kontroll av at 7 % av alle registrerte timer skal være utført av lærlinger, og at det samme systemet ivaretar kravet om at 40 % av arbeidsstokken skal være faglært arbeidskraft.

I denne forvaltningsrevisjonen har vi også sett på reholdskontrakter for de videregående skolene og for Fagskolen i Ålesund som har renholdstjenester fra eksternt leverandør. For reholdskontraktene er det etablert et system/rutiner som sikrer at det stilles krav om lønns- og arbeidsvilkår i de kontraktene som inngås om eksternt kjøp av slike tjenester. Vi kan derimot ikke se at det er gjennomført kontroll med lønns- og arbeidsvilkår gjennom året, i og med at bare en av de tre videregående skolene som kjøper renhold eksternt har gjennomført en årlig kontraktsevaluering som MRFKs rutiner legger opp til. En av disse skolene har gjennomført evalueringen etter at revisjonen startet opp arbeidet med dette prosjektet. Vi har mottatt informasjon om at slik evaluering heretter vil bli gjennomført årlig, noe vi opplever om en hensiktsmessig rutine.

⁴⁶ Difi = Direktoratet for forvaltning og IKT

⁴⁷ NKF = Norsk Kommunalteknisk Forening

⁴⁸ Se skissert kontraktsoppfølging i Difis «Beste praksis» i vedlegg 4

Ingen av renholdskontraktene inneholder krav til bruk av lærlinger, da det er få eller ingen lærlinger innenfor renholdsbransjen.

Med utgangspunkt i våre funn mener vi det må sikres at de videregående skolene har en klar forståelse av hvem som har ansvaret for gjennomføringen av de årlige kontraktsevalueringene, da de skolene som er omfattet av dette prosjektet uttrykker dette som uklart. Tilbakemeldinger vi har fått viser at skolene kan ha en annen oppfatning av hva den etablerte ansvarsfordelingen for oppfølging av lønns- og arbeidsvilkår og for hva den årlige kontraktsevalueringen innebærer, enn det som ligger i de etablerte rutineene.

Anbefalinger

Med utgangspunkt i våre funn og vurderinger vil vi anbefale følgende:

- At bygg- og eiendomsavdelingen sikrer at maler for evaluering av entreprenøroppdrag og arkitekt- og rådgivings-oppdrag utarbeidet av Difi og NKF, tilpasses og tas i bruk ved kommende kontrakter innenfor bygg og anlegg.
- At Difis veileder «Beste praksis» legges til grunn ved oppfølging av at krav til lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter for tjenester og bygg- og anleggsarbeider blir fulgt.
- At de videregående skolene følger opp og gjennomfører kontraktsevaluering årlig og ved avtaleslutt for renholdskontrakter med ekstern leverandør. Dette for å sikre at kravene til lønns- og arbeidsvilkår beskrevet i kontraktene blir dokumentert og etterlevd.
- At skolene følger rutineene som er etablert i henhold til «Avtaleoppfølging i fylkeskommunen», og at det etableres oppfølgingsrutiner for å sikre etterlevelse.
- Vi anbefaler at det kommuniseres en enda tydeligere hvilke ansvarsområder og -oppgaver de videregående skolene har for å unngå eventuelle misforståelser.

Kilder

Lov/forskrift:

- Lov om allmenngjøring av tariffavtaler (allmenngjøringsloven)
- Forskrift om offentlige anskaffelser
- Forskrift om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter
- Forskrift om plikt til å stille krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter
- Forskriften om offentlig godkjenning av renholdsvirksomheter og om kjøp av renholdstjenester

Sentrale dokumenter:

- Strategi mot arbeidslivskriminalitet (av 13. januar 2015) - Arbeids- og sosialdepartementet
- Revidert strategi mot arbeidslivskriminalitet (av 13. februar 2017) - Arbeids- og sosialdepartementet
- Strategiske grep for å hindre svart økonomi og arbeidslivskriminalitet ved anskaffelser i kommuner
- og fylkeskommuner - Samarbeid mot svart økonomi (SMSØ)
- Tiltakspakke mot arbeidslivskriminalitet - NHO-fellesskapet
- Hvordan motvirke arbeidslivskriminalitet og sosial dumping – steg for steg - DIFI
- Krav om bruk av lærlinger - DIFI
- Veileder om beste praksis – DIFI
- Skjerpet kamp mot arbeidslivskriminalitet – ny rapporteringsplikt innføres. Artikkel fra Difi 16.02.2018.
- Innkjøpsstrategi og innkjøpsreglement
- Kvalitetsplan for opplæring i videregående skoler og handlingsplan med tanke på læreplaner i yrkesfagene
- Reglement og kontraktssaler innenfor bygg- og eiendomsavdelingen

Andre aktuelle dokumenter/rapporter:

Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) (2018). *Ta ansvar – motvirk sosial dumping i anskaffelser.*

Veileder hentet fra: <https://www.anskaffelser.no/sites/anskaffelser/files/veileder-om-lonns-og-arbeidsvilkaar-i-offentlige-kontrakter-slik-kan-du-arbeide-mot-sosial-dumping-i-anskaffelser-v1.pdf> [lesedato: 11.04.2018].

Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) (2017a). *Jernbaneløstets håndbok mot sosial dumping – kontroll av lønns- og arbeidsvilkår.* Hentet fra:

<https://www.anskaffelser.no/verktoy/handbok-mot-sosial-dumping-kontroll-av-lonns-og-arbeidsvilkar> [lesedato: 11.04.2018].

Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) (2017b). *Lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter.*

Veileder om beste praksis. Hentet fra:

<https://www.anskaffelser.no/sites/anskaffelser/files/lonns-og-arbeidsvilkar-i-offentlige-kontrakter-veileder-om-beste-praksis-difi-2015-spreads-hoy.pdf> [lesedato: 11.04.2018].

Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) (2017c). *Undersøkelse av etterlevelse av forskrift om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter.* Hentet fra:

https://www.anskaffelser.no/sites/anskaffelser/files/undersokelse_lønns-og_arbeidsvilkar_offentlige_kontrakter.pdf [lesedato: 11.04.2018].

Kommunerevisjonen i Oslo kommune (2017). *Tiltak mot arbeidslivskriminalitet i tolv virksomheter – med vekt på lønns- og arbeidsvilkår*. Rapport 18/2017. Hentet fra:

<https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/13262489/Innhold/Politikk%20og%20administrasjon/Budsjett%20og%20regnskap%20og%20rapportering/Rapporter%20fra%20Kommunerevisjonen/Rapporter%20fra%20Kommunerevisjonen%202017/18-2017%20Tiltak%20mot%20arbeidslivskriminalitet%20i%20tolv%20virksomheter.pdf>

[lesedato: 11.04.2018].

Møre og Romsdal fylkeskommune

Nasjonalt tverretatlig analyse- og etterretningssenter (2017). *Situasjonsbeskrivelse 2017*.

Arbeidslivskriminalitet i Norge. Hentet fra Arbeidstilsynets sine nettsider:

<https://www.arbeidstilsynet.no/contentassets/f674ff98062c43759df34b157a5232f6/arbeidslivskriminalitet-i-norge.-situasjonsbeskrivelse-2017..pdf> [lesedato: 11.04.2018].

Neby, Simon, Torstein Nesheim, Jostein Ryssevik, Kristin Rubecksen, Malin Dahle og Inger Nordhagen (2016). *Innsats mot arbeidslivskriminalitet. Kartlegging og evaluering av hvordan det tverretatlige statlige samarbeidet fungerer*. Rapport 7-2016. Bergen: Uni Research Rokkansenteret.

Vedlegg 1: Høringssvar

Følgende høringssvar ble mottatt fra bygg- og eiendomsavdelinga på rapporten onsdag 23. mai:

Hei

Her er vårt høringssvar.

Viser til mottatt høringsutkast på forvaltningsrevisjonsrapport nr 7, 2018.

Rapporten er etter vår mening godt beskrivende for virksomheten og vi har kun tre anmerkninger til rapporten.

1. Det blandes noe i hvordan begrepet MRFK (Møre og Romsdal fylkeskommune) benyttes i rapporten.
En del plasser omtales juridisk avdeling, bygg- og egedomsavdelinga (bye) og skolene ved navn, andre plasser er det kun referert til MRFK.
Denne blandingen av begrepsbruk medfører uklarhet om hva som er ment i rapporten.
Eksempelvis under andre avsnitt i anbefalingen side viii heter det; *Ansvarsforholdet mellom skolene og MRFK må klart defineres når det kommer til hvilke oppgaver skolene har*
Når skolene er en del av MRFK, hvilken enhet i fylkeskommunen er det da MRFK peker på?
2. Kapittel 2. Administrativ og politisk organisering.
Det kunne kommet tydeligere frem at det er skolene som har ansvar for gjennomføring av renhold i henhold til vedtatt eiendomsstrategi.
I dette ligger også hovedansvaret for oppfølging av renholdskontrakter.
Vi forutsetter da at leserne av rapporten kjenner til den administrative organiseringen i fylkeskommunen og forstår at juridisk avdeling, inkl innkjøpsseksjonen, og bygg- og egedomsavdelingen er stabsfunksjoner.
3. I konklusjonens siste avsnitt side viii blir det oppfordret til at det vurderes om en ny opplæring i NS INSTA 800 standarden kan være hensiktsmessig. Vi er ikke uenige i å gjøre en slik vurdering, men da dette er en ren kvalitetsstandard som ikke omhandler svart arbeid og sosial dumping, ser vi ikke helt sammenhengen mellom standarden og revisjonsoppdraget.
4. Kommentar til utsagnet under andre avsnitt i anbefalingen side viii; «Ansvarsforholdet mellom skolene og MRFK må klart defineres når det kommer til hvilke oppgaver skolene har»: Vi viser til <https://mrfylke.no/Intranett/Stoetteseksjonar/Innkjoep/Avtaleoppfoelging> der det fremgår at Møre og Romsdal fylkeskommune sine rutiner for innkjøp og avtaleoppfølging har klare retningslinjer, bl a med tydelig definisjon av ansvarsforhold: «Den enkelte avdeling/virksomhet har oppfølgingsansvaret, dvs. den person som er oppnevnt som anskaffelsesansvarlig til enhver tid», med detaljert beskrivelse av hva ansvaret innebærer av oppgaver».
5. Det presiseres også at innkjøpsseksjonen gjennomfører årlig opplæring av anskaffelsesansvarlige der oppfølging av avtaler og ansvar er tema.

Vedlegg 2: Revisjonskriterier

Offentlige oppdragsgivere har et særskilt ansvar for å motvirke sosial dumping. Selv om lønns- og arbeidsvilkår primært er arbeidsgivers ansvar, er offentlige oppdragsgivere pålagt å kontrollere etterlevelse av kravene i praksis i forbindelse med sine kontrakter.

Sosial dumping har store sosiale og økonomiske konsekvenser, også utover de personer som er direkte berørt. Jo mer utbredt sosial dumping blir i en bransje, desto vanskeligere blir det å opprettholde de rettighetene som er bygd opp over tid i arbeidslivet. Når useriøse leverandører vinner anbud basert på uakseptable lønns- og arbeidsvilkår, blir det et hinder for konkurranse på like vilkår. Seriøse leverandører kan på sikt bli presset ut av markedet. Arbeidstilsynets erfaringer tilsier at der det forekommer sosial dumping, avdekkes det også ofte kriminelle forhold. Det er også en betydelig omdømmerisiko knyttet til å samarbeide med leverandører som bryter regelverket.

I stortingsmelding 29 (2010-2011) *Felles ansvar for eit godt og anstendig arbeidsliv* slår myndighetene fast at det er sosial dumping når utenlandske arbeidstakere blir utsatt for brudd på helse-, miljø- og sikkerhetsregler, blant annet regler om arbeidstid og krav til bostandard, og/eller når det blir tilbudt lønn og andre ytelser som er uakseptabelt lave, sammenlignet med det norske arbeidstakere normalt tjener, eller som ikke er i tråd med allmenngjøringsforskrifter der slike gjelder.

I anskaffessammenheng kan det bidra til å bekjempe sosial dumping blant annet ved å stille krav om lønns- og arbeidsvilkår og ved å følge opp at leverandører og underleverandører etterlever kravene i kontraktperioden.

Det overordnede ansvaret for arbeidet mot sosial dumping i offentlige kontrakter ligger hos ledelsen i virksomheten. Difi⁴⁹ anbefaler at kravene til lønns- og arbeidsvilkår omtales i relevante strategidokumenter, og innarbeides i sentrale rutinedokumenter, som håndbøker og sjekklister. Mer om dette kan hentes fra Difi sin veileder om beste praksis: Lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter.

I bransjer der det er særlig behov for lærlinger pålegger lov om offentlige anskaffelser oppdragsgivere å stille krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter. Statlige myndigheter har plikt til å stille krav om bruk av lærlinger i kontrakter med en verdi over 1,1 millioner kroner og med varighet over 3 måneder. For andre oppdragsgivere inntreer plikten ved kontrakter over 1,75 millioner kroner og en varighet over 3 måneder.

Lovkrav om sosial dumping og om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter finnes i flere lover og forskrifter. Vi har i dette prosjektet benyttet følgende som kilder for utledning av de revisjonskriteriene vi har valgt:

- lov om offentlige anskaffelser
- forskrift om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige anskaffelse
- forskrift om plikt til å stille krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter

⁴⁹ Difi: Direktoratet for forvaltning og informasjonsteknologi IKT

- Lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter - Veileder i beste praksis utarbeidet av Direktoratet for forvaltning og IKT.

Sosial dumping/arbeidslivskriminalitet i tildelingskontrakter

Revisjonskriterier:

Lov om offentlige anskaffelser

§ 7. Lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter

«Kongen kan ved forskrift pålegge statlige, kommunale og fylkeskommunale myndigheter og offentligrettslige organer å ta inn klausuler i tjeneste- og bygge- og anleggskontrakter som inngås etter denne lov, som skal sikre lønns- og arbeidsvilkår som ikke er dårligere enn det som følger av gjeldende landsomfattende tariffavtale eller det som ellers er normalt for vedkommende sted og yrke».

Forskrift om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter:

§ 4. Kontrakter som er omfattet av forskriften

«Forskriften får anvendelse på tildeling av tjenstekontrakter og bygge- og anleggskontrakter som overstiger 1,1 million kroner ekskl. mva. for statlige myndigheter og 1,75 millioner kroner ekskl. mva. for andre oppdragsgivere».

§ 5. Krav til kontraktsklausul om lønns- og arbeidsvilkår

«Oppdragsgiver skal i sine kontrakter stille krav om at ansatte hos leverandører og eventuelle underleverandører som direkte medvirker til å oppfylle kontrakten, har lønns- og arbeidsvilkår i samsvar med denne bestemmelse.

På områder dekket av forskrift om allmenngjort tariffavtale skal oppdragsgiver stille krav om lønns- og arbeidsvilkår er i samsvar med gjeldende forskrift.

På områder som ikke er dekket av forskrift om allmenngjort tariffavtale, skal oppdragsgiver stille krav om lønns- og arbeidsvilkår i henhold til gjeldende langsommfattende tariffavtale for den aktuelle bransje. Med lønns- og arbeidsvilkår menes i denne sammenheng bestemmelser om minste arbeidstid, lønn, herunder overtidstillegg, skift- og turnustillegg, og ulempetillegg, og dekning av utgifter til reise, kost og losji, i den grad slike bestemmelser følger av tariffavtalen».

§ 6. Krav til informasjon

«Oppdragsgiver skal i kontrakten kreve at leverandøren og eventuelle underleverandører på forespørsel må dokumentere at krav til lønns- og arbeidsvilkår som nevnt i § 5 er oppfylt.

Oppdragsgiver skal i kunngjøringen eller konkurransegrunnlaget opplyse om at kontrakten vil inneholde krav om lønns- og arbeidsvilkår, dokumentasjon og sanksjoner i samsvar med denne forskriften».

§ 7. Kontroll

Oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendig kontroll av om kravene til lønns- og arbeidsvilkår overholdes. Graden av kontroll kan tilpasses behovet i vedkommende bransje, geografiske område mv.

Utlede revisjonskriterier:

Vi har utledet følgende revisjonskriterier som vi skal måle funnene i rapporten imot:

- Oppdragsgiver skal i sine kontrakter sikre at ansatte hos leverandør/underleverandør som direkte medvirker til å oppfylle en kontrakt, ikke har dårligere lønns- og arbeidsvilkår enn det som følger av allmenngjøringsforskrifter eller landsomfattende tariffavtaler.
- Oppdragsgiver skal i kontrakten kreve at leverandøren og eventuelle underleverandører på forespørsel må dokumentere at krav til lønns- og arbeidsvilkår er oppfylt.

Bruk av lærlinger

Revisjonskriterier:

Statlige, fylkeskommunale og kommunale myndigheter og offentlige organer skal stille krav om at leverandører er tilknyttet en lærlingeordning, og at en eller flere lærlinger deltar i arbeidet med gjennomføring av kontrakten. Kravet gjelder i bransjer hvor departementet i forskrift har definert at det er særlig behov for læreplasser. Departementet kan i forskrift fastsette nærmere regler om krav om bruk av lærlinger⁵⁰, herunder bestemme at kravet skal gjelde for kontrakter over en bestemt verdi og varighet⁵¹.

Forskrift om plikt til å stille krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter:

§ 6. Plikt til å stille krav om bruk av lærlinger

«Oppdragsgiver skal i sine kontrakter stille krav om at leverandører er tilknyttet en lærlingordning, og at en eller flere lærlinger deltar i arbeidet med å oppfylle kontrakten.

Plikten gjelder når kontraktens hovedelement omfatter arbeider der det er relevant å benytte arbeidskraft med fag- eller svennebrev.

Plikten gjelder ikke når kravet må anses som uforholdsmessig etter kontraktens innhold, omfanget av arbeidet der det er relevant å benytte arbeidskraft med fag- eller svennebrev eller andre forhold».

§ 7 Særlige behov for læreplasser

«Plikten etter § 6 gjelder bare dersom det er særlig behov for læreplasser innenfor bransjen».

§ 8 Utenlandske leverandører

Utenlandske leverandører kan oppfylle kravet på følgende to måter:

⁵⁰ Forskrift om plikt til å stille krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter

⁵¹ Forskrift om plikt til å stille krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter

- Godkjennes som lærebedrift og tegne kontrakt med norske lærlinger
- Benytte lærlingordning i opprinnelseslandet. Ordningen kan være tilsvarende den norske med lærlinger eller ordninger der paraksiselever er utplassert i bedrifter for kortere eller lengre tidsrom.

Utlede revisjonskriterier:

Vi har utledet følgende revisjonskriterier som vi skal måle funnene i rapporten imot:

- Oppdragsgiver skal i sine kontrakter stille krav om at leverandør er tilknyttet en læreordning i kontrakter der det er relevant å benytte arbeidskraft med fag- og svennebrev.

Kontroll av kontraktører

Revisjonskriterier:

Forskrift om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter:

§ 7. Kontroll

Oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendig kontroll av om kravene til lønns- og arbeidsvilkår overholdes. Graden av kontroll kan tilpasses behovet i vedkommende bransje, geografiske område mv.

Forskrift om plikt til å stille krav om bruk av lærlinger i offentlige kontrakter:

§ 9. Kontroll

Oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendig kontroll av om krav om bruk av lærlinger overholdes.

Utlede revisjonskriterier:

Oppdragsgiver skal i kontrakten kreve at leverandøren og eventuelle underleverandører på forespørsel må dokumentere at krav til lønns- og arbeidsvilkår er oppfylt.

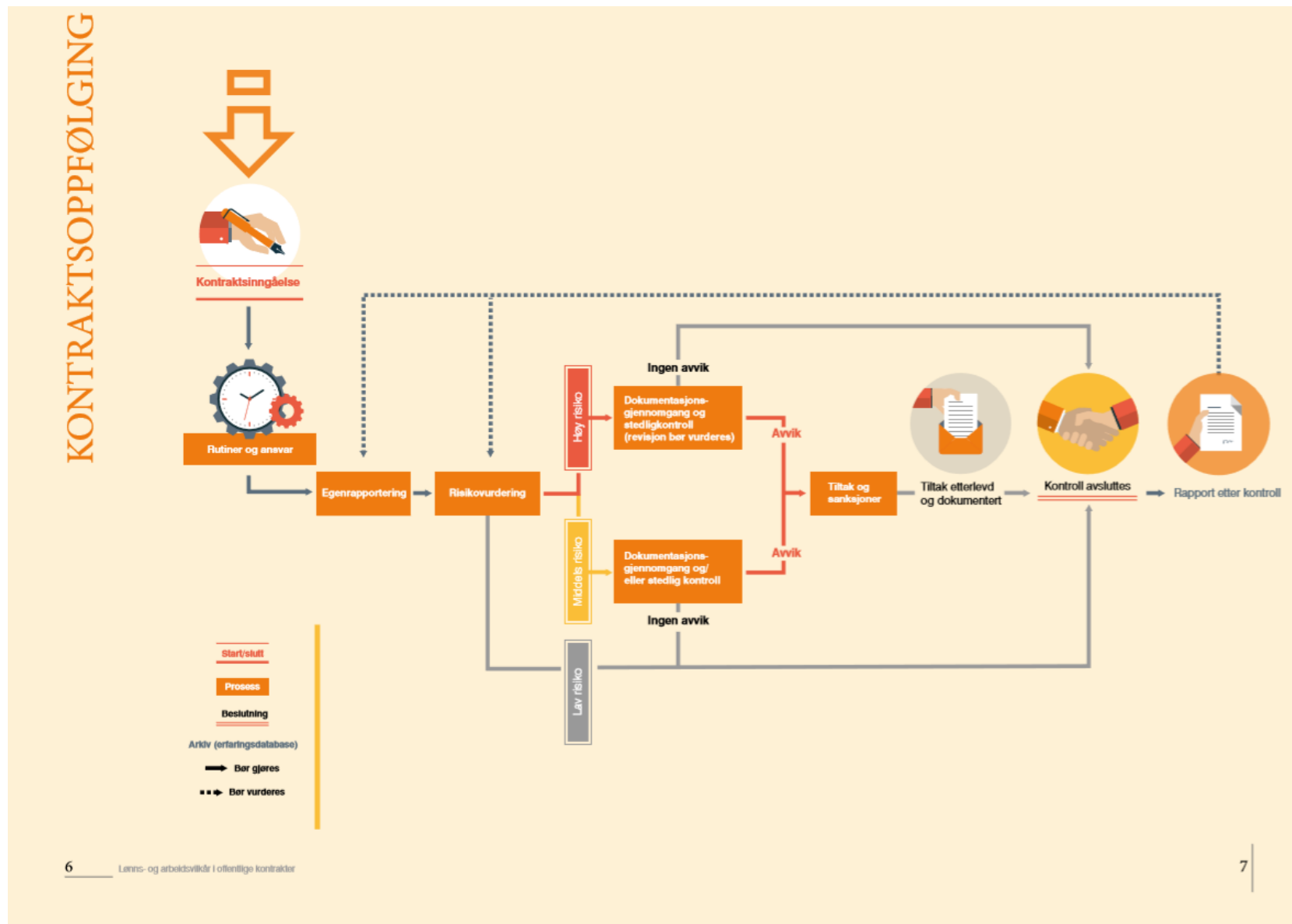
- Oppdragsgiver skal i sine kontrakter stille krav om at leverandør er tilknyttet en læreordning i kontrakter der det er relevant å benytte arbeidskraft med fag- og svennebrev.
- Oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendige kontroller av lønns- og arbeidsvilkår hos hover- og underleverandører. Kontrollene bør dokumenteres.
- Oppdragsgiver skal gjennomføre nødvendig kontroll av om krav om bruk av lærlinger overholdes.
- Oppdragsgiver må ha planer for å gjennomføre slike kontroller.

Vedlegg 3: 10 råd for å forhindre svart økonomi og arbeidslivskriminalitet

Samarbeid mot svart økonomi (SMSØ) har utarbeidet 10 gode råd for å hindre svart økonomi og arbeidslivskriminalitet i kommuner og fylkeskommuner. Disse 10 rådene omhandler følgende forhold:

- Ta et klart standpunkt: Vi skal ikke ha svart økonomi eller arbeidslivskriminalitet i våre anskaffelser.
- Rett innsatsen inn der risikoen er størst.
- Gå konkret til verks - sjekk at leverandører faktisk har alt på plass.
- Begrens antall ledd i kontraktskjeden.
- Sett krav til fagkunnskap.
- Vit hvem som arbeider for oss.
- Vit hvem vi betaler til.
- Krev innsyn i relevante skatteopplysninger.
- Gjennomfør kontroller.
- Bruk de gode verktøyene som finnes (på anskaffelser.no).

Vedlegg 4: Kontraktsoppfølging skissert i «Beste praksis»

Vedlegg 5: Spesielle kontraktsbestemmelser som skal sikre seriøsitet i bygg- og anleggskontrakter – tillegg til Norsk Standard

Seriøsitetskrav

1. HMS-kort

Alle arbeidstakere skal bære lett synlig et gyldig HMS-kort utstedt av Arbeidstilsynet. Ordrebekreftelse, søknadsskjema ol aksepteres ikke som HMS-kort. Arbeidstakere som ikke har slikt HMS-kort vil bli bortvist fra byggeplassen. Alle avtaler leverandøren inngår for utføring av arbeid under denne kontrakten skal inneholde tilsvarende bestemmelser.

2. Pliktig medlemskap i StartBANK eller tilsvarende leverandørregister

Leverandøren skal ved kontraktsinngåelse oppgi StartBANK ID eller fremlegge kopi av registreringsbevis fra StartBANK eller tilsvarende leverandørregister som inneholder oppdatert og kontrollert leverandørinformasjon. Leverandøren skal gi leverandørregisteret fullmakt til å innhente SKAV-info (skatte- og avgifts informasjon) i hele kontraktsperioden.

3. Krav om faglærte håndverkere. Ved utførelsen av kontraktsarbeidet skal minimum 40 % av arbeidede timer innenfor bygg- og anleggsganene (de fag som omfattes av utdanningsprogrammet for bygg- og anleggsteknikk samt anleggsgartnerfaget) samlet utføres av personer med fagbrev, svennebrev eller dokumentert fagopplæring i henhold til nasjonal fagopplæringslovgivning eller likeverdig utenlandsk fagutdanning. Det skal være fagarbeidere i alle ovennevnte fag. Kravet kan også oppfylles ved at arbeidede timer er utført av personer som er under systematisk opplæringen og er oppmeldt etter kravene i Praksiskandidatordningen, jf. opplæringslova § 3-5, eller etter tilsvarende ordning i annet EU/EØS-land. I enkeltpersonforetak uten ansatte gjelder ovenstående krav for eier.

Leverandøren skal etter kontraktsinngåelsen redegjøre for hvordan kravet vil bli oppfylt, samt jevnlig oversende bemanningsplaner og rapporter som viser oppfylleelsesgraden. Byggherren kan stanse arbeidet dersom det er grunn til å tro at mislighold vil inntreffe, og forholdet ikke blir rettet innen en rimelig frist gitt ved skriftlig varsel fra byggherren.

4. Lærlinger Ved utførelsen av kontraktsarbeidet skal minimum 7 % av arbeidede timer innenfor bygg- og anleggsganene samlet (de fag som omfattes av utdanningsprogrammet for bygg- og anleggsteknikk, samt anleggsgartnerfaget) utføres av lærlinger, jf. opplæringslova § 4-1. Kravene kan oppfylles ved at arbeidede timer er utført av personer som er under systematisk opplæringen og er oppmeldt etter kravene i Praksiskandidatordningen, jf. opplæringslova § 3-5. Kravene kan også oppfylles ved å benytte lærlinger etter tilsvarende ordning i annet EU/EØS-land og personer som er under systematisk opplæringen og er oppmeldt etter tilsvarende ordning som kravene i Praksiskandidatordningen, jf. opplæringslova § 3-5, i annet EU/EØS-land.

Kravet kan oppfylles av leverandøren og en eller flere av hans underleverandører.

Dersom arbeidene ikke er egnet ut fra arbeidets art og helse, miljø og sikkerhet kan byggherren tillate at prosentkravene ovenfor fravikes.

Leverandøren skal ved oppstart, og på anmodning under gjennomføringen av kontraktsarbeidet, sannsynliggjøre at kravene vil bli oppfylt. Ved kontraktsavslutning skal det fremlegges oversikt over antall lærlingetimer. Timelister skal fremlegges på anmodning.

Spesielle kontrakts bestemmelser som skal sikre seriøsitet i bygg- og anleggskontrakter – tillegg til Norsk Standard. Sist revidert 2.11.2015 og 10.11.2015

5. Rapporteringsplikt til Sentralskattekontoret for utenlandssaker. Kontrakt gitt til utenlandsk leverandør eller underleverandør, og alle arbeidstakere på slik kontrakt, skal rapporteres til Sentralskattekontoret for utenlandssaker i henhold til ligningsloven § 5-6.

Leverandøren er ansvarlig for at slik rapportering skjer i hele kontraktskjeden. Leverandøren skal på forespørsel dokumentere at rapporteringsplikten er oppfylt ved kopi av innmeldingsskjema eller kvittering fra Altinn.

Eventuelt ansvar for skatter eller avgifter, gebyrer eller tvangsmulkt ilagt byggherren som følge av at leverandøren ikke har overholdt sine forpliktelser etter dette punktet er leverandørens ansvar og skal betales av ham.

Alle avtaler leverandøren inngår for utføring av arbeid under denne kontrakten skal inneholde tilsvarende bestemmelser.

6. Internkontroll. Sikkerhet, helse og arbeidsmiljø (SHA). Leverandøren skal følge den til enhver tid gjeldende arbeidsmiljølov med tilhørende forskrifter, byggherrens SHA-plan og byggherrens eller koordinators anvisninger. Leverandøren plikter å ha et internkontrollsystem iht. forskrift om systematisk helse- miljø og sikkerhetsarbeid i virksomheter. Relevante deler av byggherrens SHA-plan skal innarbeides i, og følges opp gjennom, leverandørens internkontroll. Innarbeidingen skal skje slik at SHA-planens bestemmelser kan identifiseres.

Med mindre annet er avtalt, skal all kommunikasjon mellom nøkkelpersoner i prosjektet foregå på norsk. Leverandøren skal sørge for at arbeidstakerne han og eventuelle underleverandører benytter kan kommunisere på en slik måte at manglende kommunikasjon ikke utgjør en sikkerhetsrisiko. For å unngå at det skjer ulykker fordi ikke alle forstår informasjonen som blir gitt, gjelder følgende:

- Minst én av det utførende personell på ethvert arbeidslag skal kunne forstå og gjøre seg forstått på norsk eller engelsk. Dersom flere utfører oppdrag sammen, skal vedkommende i tillegg forstå og gjøre seg forstått på et språk alle de andre på arbeidslaget forstår og kan gjøre seg forstått på.
- Alle på byggeplassen skal forstå SHA-plan, sikkerhetsopplæring, HMS-rutiner, verneprotokoller, sikkerhetsinstrukser, SJA, sikkerhetsdatablader, bruksanvisning for verktøy og arbeidsutstyr, varselskilter mv. Materialet skal foreligge på det språk vedkommende arbeidstaker bruker som morsmål, såfremt arbeidstakeren ikke forstår informasjonen fullt ut på norsk eller engelsk.

Ved brudd på ovennevnte plikter har byggherren rett til å stanse arbeidene i den utstrekning byggherren anser det nødvendig.

Vesentlig mislighold av ovennevnte plikter, som ikke blir rettet innen en rimelig frist, kan påberopes av byggherren som grunnlag for heving. Der slikt mislighold består i stadige brudd på pliktene, kan byggherren heve selv om leverandøren retter forholdene.

Byggherren kan på samme måte kreve at leverandøren skifter ut underleverandører. Dette skal skje uten omkostninger for byggherren.

Alle avtaler leverandøren inngår for utføring av arbeid under denne kontrakten skal inneholde tilsvarende bestemmelser.

7. Krav til lønns- og arbeidsvilkår. Leverandøren er ansvarlig for at egne ansatte, ansatte hos underleverandører (herunder innleide) har lønns- og arbeidsvilkår i henhold til: Forskrift om allmenngjort tariffavtale. Forskrift om lønns- og arbeidsvilkår i offentlige kontrakter av 8. februar 2008 der denne kommer til anvendelse. På områder som ikke er dekket av forskrift om allmenngjort tariffavtale, skal lønns- og arbeidsvilkårene være i henhold til landsomfattende tariffavtale for den aktuelle bransje. Med lønns- og arbeidsvilkår menes bestemmelser om minste arbeidstid, lønn, herunder overtidstillegg, skift- og turnustillegg og ulempetillegg, og dekning av utgifter til reise, kost og losji, i den grad slike bestemmelser følger av tariffavtalen.

Leverandøren plikter på forespørsel å dokumentere lønns- og arbeidsvilkårene for egne arbeidstakere, arbeidstakere hos eventuelle underleverandører (herunder innleide). Opplysningene skal dokumenteres ved blant annet kopi av arbeidsavtale, lønsslipp, timelister og arbeidsgiverens bankutskrift. Dokumentasjonen skal være på personnivå og det skal fremgå hvem den gjelder.

Ved brudd på kravene til lønns- og arbeidsvilkår skal leverandøren rette forholdet. Der bruddet har skjedd hos en underleverandør (herunder bemanningsselskaper) er rettingsplikten begrenset til krav som er fremmet skriftlig innen tre måneder etter lønnens forfallsdato, både for krav som følger av allmenngjort tariffavtale og landsomfattende tariffavtale. De vilkår og begrensninger som følger av lov om allmenngjøring av tariffavtaler m.v. av 4. juni 1993 § 13 skal gjelde i begge disse tilfellene.

Byggherren har rett til å holde tilbake et beløp tilsvarende ca. to ganger innsparingen for arbeidsgiveren. Tilbakeholdsretten opphører så snart retting etter foregående ledd er dokumentert. Vesentlig mislighold av lønns- og arbeidsvilkår hos leverandøren kan påberopes av byggherren som grunnlag for heving, selv om leverandøren retter forholdene. Dersom bruddet har skjedd i underleverandørleddet (herunder bemanningsselskaper), kan byggherren på samme måte kreve at leverandøren skifter ut underleverandører. Dette skal skje uten omkostninger for byggherren.

Alle avtaler leverandøren inngår for utføring av arbeid under denne kontrakten skal inneholde tilsvarende bestemmelser.

8. Bruk av underleverandører, herunder innleid arbeidskraft

Leverandøren kan ikke, uten byggherrens skriftlige samtykke, ha flere enn to ledd underentreprenører i kjede under seg. Vesentlig mislighold som ikke blir rettet innen en rimelig frist gitt ved skriftlig varsel fra byggherren, kan påberopes av byggherren som grunnlag for heving.

Leverandørens bruk av enkeltpersonforetak skal begrunnes skriftlig. Bruk av bemanningsselskap skal varsles byggherren og er underlagt arbeidsmiljøloven, herunder kravet om likebehandling i § 14-12a. Byggherren kan bare nekte bruk der han har saklig grunn.

Ved inngåelse av kontrakter om underentreprise som overstiger en verdi på kr 500.000 eks. mva skal leverandøren innhente skatteattest, jf. forskrift om offentlige anskaffelser. Fra underentreprenører med forretningsadresse i andre EØS-land enn Norge, skal det innhentes tilsvarende attest. Leverandøren skal på forespørsel fra byggherren fremlegge skatteattesten. Dersom attesten ikke fremlegges eller viser restanser som ikke er ubetydelige, kan byggherren kreve at underentreprenøren skiftes ut uten omkostninger dersom forholdet ikke rettes innen en rimelig frist, gitt ved skriftlig varsel.

Alle avtaler leverandøren inngår for utføring av arbeid under denne kontrakten skal inneholde tilsvarende bestemmelser.

9. Krav om betaling til bank Lønn og annen godtgjørelse til egne ansatte, ansatte hos underleverandører og innleide skal utbetales til konto i bank. Alle avtaler leverandøren inngår for utføring av arbeid under denne kontrakten skal inneholde tilsvarende bestemmelser.

10. Mislighold av kontraktsforpliktelser - konsekvenser for senere konkurranser. Brudd på pliktene i denne kontrakten vil bli nedtegnet og kan få betydning i senere konkurranser, enten i kvalifikasjons- eller tildelingsomgangen i overensstemmelse med regelverket for offentlige anskaffelser. Alle avtaler leverandøren inngår for utføring av arbeid under denne kontrakten skal inneholde tilsvarende bestemmelser.

11. Revisjon. Byggherren, eller ekstern revisor engasjert av byggherren, kan gjennomføre revisjon hos leverandøren og eventuelle underleverandører i perioden fra kontraktsinngåelse til slutfaktura er betalt for å undersøke om kontraktens krav blir oppfylt. Denne adgangen omfatter også kontrakter og dokumentasjon i underliggende ledd. Alle avtaler leverandøren inngår for utføring av arbeid under denne kontrakten skal inneholde tilsvarende bestemmelser.